Univerzita Hradec Králové

Filozofická fakulta

Ústav sociální práce

Podpora mladých dospělých při odchodu z ústavní výchovy

Bakalářská práce

Autor: Adéla Klapková

Studijní program: Sociální práce

Studijní obor: Sociální práce v preventivních službách

Vedoucí: Junová Iva, Mgr. Ph.D.

Hradec Králové 2023

Univerzita Hradec Králové
Filozofická fakulta

Zadání bakalářské práce

Autor:	**Adéla Klapková**
Studium:	F20BP0134
Studijní program:	B0923P240001 Sociální práce
Studijní obor:	Sociální práce v preventivních službách
Název bakalářské práce:	**Podpora mladých dospělých při odchodu z ústavní výchovy**
Název bakalářské práce AJ:	Support for young people leaving institutional care

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

V bakalářské práci se budu zabývat podporou a pomocí mladým dospělým, kteří odcházejí z ústavních zařízení. Záměrem práce je zjistit, jaké zkušenosti mají pracovníci, kteří jim v tomto procesu osamostatnění se pomáhají. Metodika zpracování bude založena na studiu odborné literatury (a dalších relevantních zdrojů) a polostrukturovaných rozhovorech ve vybraném zařízení v Pardubickém kraji.

JANSKÝ, P. 2014. Dítě s problémovým chováním a náhradní výchovná péče ve školských zařízeních pro výkon ústavní a ochranné výchovy. Hradec Králové: Gaudeamus KALENDA, S. 2012. Doprovázení v pomáhajících profesích. Praha: Portál KOPŘIVA, P. 2008. Respektovat a být respektován. Kroměříž: Spirála MATĚJČEK, Z. 2013. Co děti nejvíc potřebují. Praha: Portál

Zadávající pracoviště:	Ústav sociální práce, Filozofická fakulta
Vedoucí práce:	Mgr. Iva Junová, Ph.D.
Oponent:	Mgr. et Mgr. Daniel Štěpánek, Ph.D.

Datum zadání závěrečné práce: 15.6.2022

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci pod vedením vedoucí práce samostatně vypracovala a uvedla jsem veškeré použité prameny literatury.

V Hradci Králové dne 10. 4. 2023

.....

Adéla Klapková

Anotace

KLAPKOVÁ, Adéla. 2023. *Podpora mladých dospělých při odchodu z ústavní výchovy.* Hradec Králové. Bakalářská práce. Univerzita Hradec Králové, Ústav sociální práce.

Bakalářská práce *Podpora mladých dospělých při odchodu z ústavní výchovy*, se zabývá problematikou odchodu mladých dospělých ze zařízeních ústavní výchovy po dosažení zletilosti.

Bakalářská práce je rozdělena na teoretickou a na praktickou část. Teoretická část vychází ze studia odborné literatury a dalších relevantních zdrojů. Tvoří ji celkem tři hlavní kapitoly. První kapitola se zabývá systémem ústavní výchovy v České republice. Druhá kapitola představuje vymezení adolescence a jejich specifických potřeb v ústavní výchově. Třetí, závěrečná kapitola teoretické části, se zabývá procesem osamostatnění se mladých dospělých vyrůstajících v ústavní výchově.

Praktickou část bakalářské práce tvoří kvalitativní výzkum realizovaný formou polostrukturovaných rozhovorů s pracovníky pomáhajících profesí, kteří doprovází mladé dospělé při odchodu z ústavní výchovy. Praktická část zahrnuje metodologii, interpretaci získaných dat, shrnutí výsledků a závěrečnou diskuzi.

Klíčová slova: ústavní výchova, adolescence, osamostatňování se, podpora

Annotation

KLAPKOVÁ, Adéla. 2023. *Support for young people leaving institutional care. Hradec Králové*. Bachelor Degree Thesis. University of Hradec Králové, Institute of Social Work.

The bachelor thesis *Supporting young people leaving institutional care,* deals with the issue of young adults leaving institutions of institutional education after reaching adulthood.

The bachelor thesis is divided into a theoretical and a practical part. The theoretical part is based on the study of professional literature and other relevant sources. It consists of three main chapters. The first chapter deals with the system of institutional education in the Czech Republic. The second chapter presents the definition of adolescence and their specific needs in institutional care. The third, final, chapter of the theoretical part offers an insight into the process of independence of young adults growing up in institutional education.

The practical part of the bachelor thesis consists of quality research carried out in the form of semi-structured interviews with workers in the helping professions who accompany young adults when they leave institutional education. The practical part includes the research process, the evaluation of the obtained data and the final discussion.

Keywords: institutional education, adolescence, independence, support

Poděkování

Chtěla bych poděkovat paní Ivě Junové, Mgr. Ph.D. za odborné vedení bakalářské práce a cenné rady, které mi pomohly tuto práci zkompletovat. Mé poděkováni patři též organizacím Centrum Don Bosco a Centrum J. J. Pestalozzi za spolupráci při získávání údajů pro výzkumnou část práce.

Obsah

Úvod **9**

Teoretická část **11**

1. Systém ústavní výchovy v ČR **11**

1.1 Dítě jako subjekt náhradní péče 11

1.1.1 Náhradní péče o dítě 12

1.2 Nařízení ústavní výchovy 12

1.3 Ústavní a ochranná výchova 13

1.4 Organizace ústavní výchovy 13

1.4.1 Diagnostický ústav 14

1.4.2 Dětský domov 15

1.4.3 Dětský domov se školou 15

1.4.4 Výchovný ústav 16

1.5 Profese v ústavních zařízeních a jejich funkce 17

2. Období adolescence a potřeby dětí vyrůstajících v ústavních zařízeních **20**

2.1 Adolescence 20

2.1.1 Raná a pozdní adolescence 21

2.2 Specifické potřeby jedince v ústavní výchově 22

2.2.1 Teorie attachmentu Johna Bowlbyho 23

2.2.2 Matějčkovo pojetí potřeb 23

2.2.3 Kopřivův koncept výchovy dětí 24

3. Proces osamostatňování dospívajících z ústavních zařízeních **28**

3.1 Legislativa 28

3.2 Zaopatřovací příspěvek 29

3.2.1 Opakující se zaopatřovací příspěvek 29

3.2.2 Jednorázový zaopatřovací příspěvek 30

3.3 Aktéři zapojení do procesu osamostatnění se 31

3.4 Individuální plánování 32

3.5 Podpora rodiny a dalších blízkých osob 33

3.6 Fáze procesu přípravy na vstup do života 34

3.7 Varianty možnosti bydlení 35

Shrnutí teoretické části **38**

4. Metodika výzkumu **39**

4.1 Hlavní cíl výzkumného šetření a dílčí cíle 39

4.1.1 Operacionalizace dílčích cílů do zkoumatelné podoby 40
4.2 Oblasti podpory pro mladé dospělé během odchodu z ústavní výchovy 41
4.2.1 Fungování v mezilidských vztazích 41
4.2.2 Příprava na budoucí povolání (zahrnuje vzdělání) 42
4.2.3 Hospodaření s financemi 42
4.3 Metoda výzkumu a výzkumná strategie 43
4.4 Zdůvodnění volby zkoumaného souboru 43
4.5 Popis organizací 44
4.5.1 Centrum J. J. Pestalozziho 44
4.5.2 Salesiánský klub mládeže, z. s. Centrum Don Bosco 46
4.6 Způsob zpracování získaných dat 47
4.7 Rizika výzkumu 48
5. Interpretace výsledků polostrukturovaných rozhovorů 49
6. Shrnutí výsledků 63
Závěr 66
Použitá literatura 68
Seznam příloh I
Přílohy II

Úvod

Téma bakalářské práce je Podpora mladých dospělých při odchodu z ústavní výchovy. Počty dětí umístěných v ústavní výchově je velké množství a stát není schopen jim nahradit péči, kterou zajišťuje rodinné prostředí. Tento fakt je spojený s mnoha problémy, které ústavní výchova přináší a já se zaměřím konkrétně na osamostatňování se mladých dospělých. Cílem práce zmapovat zkušeností pracovníků pomáhající profese, kteří podporují mladé dospělé v procesu osamostatnění se při odchodu z ústavní výchovy.

Od počátku studia na vysoké škole pociťuji, že inklinuji k cílové skupině dětí a problematiku ústavní výchovy vnímám jako spletitý problém, který jsem se rozhodla odborně rozebrat a přispět svými poznatky. První impulz, který mě vedl k nápadu zaměřit se na odchod z ústavní výchovy, nastal, když jsem vykonávala své první praxe v jedné organizaci podporující samostatnost rodin. Tehdy jsem vedla rozhovor s jednou maminkou, která mi vyprávěla její životní příběh, který nezačal zrovna šťastně. Její původní rodina nebyla funkční z různých důvodů, a proto se ocitla v dětském domově, kde strávila své dětství až do dospělosti. Na život v dětském domově maminka měla hezké vzpomínky, nicméně v okamžiku dosažení plnoletosti a odchodu ze zařízení popisovala drsný střet s realitou, který, jak sama říkala, nikomu nepřeje. A zde vznikl ten nápad, abych se v této problematice dále angažovala. Své další praxe během studia jsem směrovala do dětského domova a následně do zařízeních podporující mladé dospělé při odchodu z ústavní výchovy. Věřím, že tato práce bude mít bohatý přínos nejen pro mě, ale také pro společnost, která tuto problematiku dle mého názoru do jisté míry přehlíží.

Práci svým obsahem řadím do oblasti sociální práce, ačkoli tato problematika se prolíná mnoha dalšími oblastmi jako jsou sociální a speciální pedagogika, psychologie, etopedie a další. Sociální práce je obor multidisciplinární, a proto ji považuji za ústřední vědní disciplínu této bakalářské práce. Zejména oblasti podpory mladých dospělých při odchodu z ústavní výchovy vnímám jako těžiště práce sociálních pracovníků.

Bakalářská práce je rozdělena na teoretickou a na praktickou část. Teoretickou část tvoří tři kapitoly. První kapitola se zabývá systémem ústavní výchovy, ve které nejprve představím legislativu, ze které bude převážná část prví kapitoly pramenit. Dále objasním základní pojmy jako jsou: dítě jako subjekt náhradní péče, náhradní péče,

nařízení ústavní výchovy, ústavní a ochranná výchova. Navážu organizací ústavních zařízeních, kde rozeberu typy ústavních zařízeních. První kapitolu zakončím ústředními profesemi, které v zařízeních nalezneme a v rámci profese sociální práce zdůvodním provázanost tématu s oborem. Druhá kapitola seznámí čtenáře s cílovou skupinou adolescentů a specifickými potřebami dětí vyrůstajících v ústavních zařízeních. Pro pojem adolescence nabídnu čtenářům více definicí, přičemž dále budu čerpat k tomuto tématu z novější literatury, a to především od autorky Vágnerové. Potřeby dětí poté vysvětlím na základě studia literatury od autora Matějčka a Kopřivy. Třetí, závěrečná kapitola, bude věnována procesu osamostatnění adolescentů z ústavní výchovy. Nejprve se opřu o českou legislativu a budu zkoumat, jak se k této problematice staví. Poté se přesunu k možným zapojeným aktérům, kteří podporují mladé dospělé a nakonec popíši fáze procesu přípravy na samostatný život. Součástí poslední kapitoly budou nejčastější varianty bydlení pro mladé dospělé po odchodu z ústavní výchovy.

Praktická část bakalářské práce bude koncipována systematicky dle toho, jak budu postupovat při empirickém výzkumu. Nejprve vysvětlím hlavní cíl šetření, který se shoduje s cílem bakalářské práce, který jsem uvedla již v úvodu. Dále vysvětlím výzkumnou strategii, operacionalizuji dílčí cíle výzkumného šetření do zkoumatelné podoby. Výzkumný vzorek budou tvořit pracovníci pomáhající profese ze dvou organizací v Pardubickém kraji, kteří se zabývají cílovou skupinou mladých dospělých se zkušenostmi s ústavní výchovou. Následně se přesunu k interpretaci výsledků výzkumného šetření a shrnutí výsledků.

Teoretická část

1. Systém ústavní výchovy v ČR

V první kapitole bakalářské práce se budu zabývat systémem ústavní výchovy v České republice. Veškerá teoretická ukotvení budou pocházet z právního odvětví, a to především z Úmluvy o právech dítěte, zákona č. 89/2012 Sb. Zákon občanský zákoník (dále Občanský zákoník) , zákona č. 109/2002 Sb. *Zákon o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů* (dále zákon č. 109/2002 Sb.) a nahlédnu také do zákona č. 218/2003 Sb. *Zákon o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů* (dále zákon č. 218/2003 Sb.). Nejprve definuji náhradní péči o dítě a její rozdělení na péči rodinnou a ústavní. Následně se blíže zaměřím pouze na ústavní péči, a to z důvodu co nejvyšší možné konkretizace tématu. Vysvětlím proces nařízení ústavní výchovy a rozdíl mezi ústavní a ochrannou výchovou. Dále roztřídím jednotlivá zařízení ústavní výchovy do organizačních jednotek a následně je detailně píšu. První kapitolu zakončím ústředními profesemi, které nalezneme v zařízeních ústavní výchovy, mezi které zařadím pozici sociálního pracovníka, čímž poukážu na propojenost sociální práce a ústavní výchovy.

1.1 Dítě jako subjekt náhradní péče

Dle Článku 7, Úmluvy o právech dítěte má každé dítě právo znát své rodiče a právo na jejich péči. Mohou však nastat situace, kdy toto právo dítěte nemá absolutní povahu a naopak by setrvání dítěte v rodině znamenalo jeho ohrožení. Dítě, které nemůže vyrůstat ve své vlastní rodině, má právo na to, aby mu stát zajistil tzv. náhradní péči o dítě.

Subjektem náhradní péče je vždy dítě, o jehož nejlepším zájmu je vždy rozhodováno za spolupráce orgánů sociálně právní ochrany dětí (dále jen OSPOD), soudů a subjektů soukromého práva, tj. rodičů, dětí, osvojitelů, pěstounů, pediatrů, etopedů, psychologů a dalších osob zajišťujících péči o dítě. Za podmínek stanovených zákonem může být dítě pouze rozhodnutím soudu odebráno z rodiny. (Trnková, 2018)

1.1.1 Náhradní péče o dítě

Náhradní péči o dítě lze rozlišit na dva základní typy. Prvním typem je náhradní rodinná péče, kdy je dítě svěřeno do péče jiné fyzické osoby, která mu má nahradit biologické rodiče. Náhradní rodinná péče zahrnuje pěstounskou péči, osvojení a poručenství s péčí. Druhým typem je ústavní péče, kdy je dítě umístěno do dětského kolektivu, kde vykonávají pečující osoby výchovu dětí v rámci svého zaměstnání. Jednotlivá zařízení ústavní péče jsem se rozhodla objasnit níže v kapitole č. 1.5 Organizace ústavní výchovy. (Pulgretová, 2019, online)

Janský říká o ústavní výchově, že: *„Problematika ústavní výchovy je celospolečenský problém, který souvisí se sociálním klimatem společnosti, odráží aktuální hodnoty, postoje, názory, ekonomické možnosti a v neposlední řadě i politické priority. (...) To vše přímo či nepřímo ovlivňuje ve svém důsledku rozsah a kvalitu péče poskytovanou dětem v rámci zařízení pro výkon ústavní výchovy.“*. (Janský, 2014, s. 115) Myslím si, že je důležité již na začátku upozornit na celospolečenský problém ústavní výchovy a jeho souvislosti, které v průběhu této práce ještě zmíním.

1.2 Nařízení ústavní výchovy

V rámci bakalářské práce se budu blíže zabývat druhým typem náhradní péče o dítě, a tedy ústavní péčí. Dle § 971 odst. 1 Občanského zákoníku může soud jako nezbytné opatření nařídit ústavní výchovu jen tehdy, pokud není možné svěření dítěte do péče jiné fyzické osobě a kdy dříve učiněná opatření nevedla ke zlepšení situace. Ústavní výchova je opatření navržené OSPODem a její schválení je v kompetenci soudu.

Dále dle § 972 odst. 1 Občanského zákoníku soud může nařídit ústavní výchovu nejdéle na dobu tří let a poté ji opakovaně prodloužit. V akutních případech OSPOD navrhuje tzv. *předběžné opatření*, o němž musí soud rozhodnout do 24 hodin a toto opatření může být soudem opakovaně vždy o jeden měsíc prodlužováno, celková doba trvání může být však maximálně 6 měsíců. Ústavní výchova může být ukončena pouze rozhodnutím soudu a to pokud pominuly důvody pro její nařízení, nebo pokud dítě dosáhlo zletilosti.

1.3 Ústavní a ochranná výchova

Ústavní a ochranné výchově se věnuje zákon č. 109/2002 Sb. Dle § 1 odst. 1 musí být v zařízeních zajištěna následující práva: *„základní právo každého dítěte na výchovu a vzdělávání v návaznosti na ústavní principy a mezinárodní smlouvy o lidských právech a základních svobodách, jimiž je Česká republika vázána, vytvářeny podmínky podporující sebedůvěru dítěte, rozvíjející citovou stránku jeho osobnosti a umožňující aktivní účast dítěte ve společnosti. S dítětem musí být zacházeno v zájmu plného a harmonického rozvoje jeho osobnosti s ohledem na potřeby osoby jeho věku.“* Z toho vyplývá, že nejpodstatnější je právo každého dítěte na výchovu a vzdělání, na které navazují další práva důležitá pro rozvoj jeho osobnosti.

Doposud jsem se zabývala pouze ústavní výchovou, ale považuji za nutné vysvětlit také oblast ochranné výchovy, se kterou se můžeme z různých důvodů v praxi u klientů také setkat. Ochranná výchova je navíc blíže upravena zákonem č. 218/2003 Sb. Matoušek a Kroftová uvádí, že ochranná výchova je určena pro děti starší 15 let (výjimečně 12 let), které spáchaly jinak trestný čin, který se nazývá provinění, za který trestní zákoník dovoluje uložení výjimečného trestu. Mají především účel preventivní, ale také mají izolovat a resocializovat jedince, který se dopustil společensky nebezpečného činu. Jedná se o případy, kdy výchova mladistvého v dosavadním prostředí není dostatečná a pobyt v zařízení je předpokladem pro zlepšení stavu dítěte. V zařízení pro ochrannou výchovu může být mladiství do dovršení 18 let (výjimečně 19 let). Ochranná výchova je ochranné opatření, které se řeší v rámci trestního řízení u mladistvých (15-18 let) a v řízení občanskoprávním u dětí mladších 15 let. (Matoušek, Kroftová, 2003)

1.4 Organizace ústavní výchovy

Ústavní výchova je specifická tím, že ji řadíme mezi několik rezortů, a to mezi rezort zdravotnictví, rezort školství a rezort práce a sociálních věcí. Důvodem je to, že ústavní výchova v sobě zahrnuje specifické potřeby dětí, pro které je nutná spolupráce všech výše zmíněných rezortů. (Trnková, 2018)

Nyní blíže představím zařízení, která spadají do kompetence Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy dle zákona č. 109/2002 Sb. rozlišujeme tato zařízení: **diagnostický ústav, dětský domov, dětský domov se školou a výchovný ústav.**

Zřizovatelem zařízeních jsou kraje, kde se nacházejí s výjimkou diagnostických ústavů, které organizuje přímo Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy. Zákon č. 109/2002 Sb. navíc upravuje vznik tzv. *středisek výchovné péče* (dále SVP), která jsou jeho součástí a jejichž cílem je především prevence negativního chování dětí a přispívání ke zdravému rozvoji osobnosti dítěte.

Organizační jednotka

Všechna výše uvedená zařízení, ve kterých mohou být děti umístěné, mají tzv. organizační jednotku dle § 4 zákona č. 109/2002 Sb. Základní organizační jednotkou pro práci s dětmi v zařízení je výchovná skupina nebo rodinná skupina. **Výchovná skupina** je základní organizační jednotka pro diagnostický a výchovný ústav. V diagnostickém ústavu ji tvoří nejméně 4 a nejvíce 8 dětí a ve výchovném ústavu nejméně 5 a nejvíce 8 dětí. Zákon neurčuje maximální počet výchovných skupin v diagnostickém ústavu, nicméně ve výchovném ústavu lze zřídit nejvíce 6 výchovných skupin v jedné budově.

Rodinná skupina je základní organizační jednotka pro dětské domovy a dětské domovy se školou. Rodinnou skupinu v dětském domově tvoří nejméně 6 a nejvíce 8 dětí. V dětském domově se školou ji tvoří vždy nejméně 5 a nejvíce 8 dětí. Pro obě zařízení platí, že do rodinné skupiny se zařazují dětí různého věku a pohlaví. Sourozenci se zařazují většinou do jedné rodinné skupiny, aby byly zachované jejich vzájemné vazby, pakliže to není kontraproduktivní, a to zejména z důvodů výchovných problémů.

1.4.1 Diagnostický ústav

Definici a tzv. úkoly diagnostického ústavu nalezneme v § 5 až § 11 zákona č. 109/2002 Sb. Diagnostické ústavy (zkr. DgÚ) slouží pro děti s nařízením předběžných opatření, ústavní výchovou nebo uloženou ochrannou výchovou, u nichž se vyskytují závažné výchovné problémy a poruchy chování. DgÚ má za cíl provedení komplexního vyšetření dítěte pomocí zdravotnických, pedagogických, psychologických a sociálních postupů, na jejichž základě se následně zpracovává komplexní diagnostická zpráva s návrhem specifických výchovných a vzdělávacích potřeb v podobě individuálního programu rozvoje jeho osobnosti. Aby byla diagnostická zpráva komplexní, doba pobytu v DgÚ je zpravidla 8 týdnů.

Po ukončení pobytu v DgÚ následuje přemístění dítěte do jiného ústavního zařízení, kde tato komplexní zpráva o dítěti slouží jako vodítko, jak s ním dále pracovat. V případě, kdy je již dítě umístěno v nějakém zařízení ústavní výchovy a objeví se potřeba komplexního vyšetření v DgÚ, je dle téhož zákona možné zažádat o dodatečně vyšetření v územním obvodu, ve kterém se nachází zařízení, kde je dítě umístěno.

1.4.2 Dětský domov

Definici dětského domova (zkr. DD) nalezneme v § 12 téhož zákona č. 109/2002 Sb. První odstavec říká, že dětský domov pečuje o děti podle jejich individuálních potřeb a že úkol dětského domova je především v oblastech výchovy, vzdělávání a sociálního fungování. Druhý odstavec říká: *„Účelem dětského domova je zajišťovat péči o děti s nařízenou ústavní výchovou, které nemají závažné poruchy chování. Tyto děti se vzdělávají ve školách, které nejsou součástí dětského domova.“*. Toto zákonné ukotvení druhého odstavce nám totiž rozlišuje dětská domov a dětský domov se školou, kterým se budu zabývat v následující podkapitole.

Ve třetím odstavci § 12 nalezneme tvrzení, že věková hranice dětí umístěných do dětského domova je od 3 nejvýše do 18 let a také možnost umístění nezletilých matek spolu s jejich dětmi do dětského domova. Dle mých zkušeností z praxí ale vím, že nejsou běžná ústavní zařízení vhodná pro nezletilé matky z důvodu zajištění především zdravotnické a pedagogické péče, proto jsou v ČR přizpůsobena některá ústavní zařízení pro těhotné ženy a nezletilé matky s dětmi. Jedná se například o Dětské centrum Veská, Dětské centrum Dvůr Králové nad Labem, Výchovný ústav Černovice.

1.4.3 Dětský domov se školou

Definici dětského domova se školou (zkr. DDsŠ) nalezneme v § 13 zákona č. 109/2002 Sb. První odstavec říká, že účelem dětského domova se školou je zajišťovat péči dětem:

a) s nařízenou ústavní výchovou
    1. pokud mají závažné poruchy chování
    2. které pro svou přechodnou nebo trvalou duševní poruchu vyžadují výchovně léčebnou péči

b) s uloženou ochrannou výchovou (viz. kapitola ústavní a ochranná výchova)

c) jsou-li nezletilými matkami a splňují podmínky stanovené v písmenu a) nebo b), a jejich děti, které nemohou být vzdělávány ve škole, jež není součástí dětského domova se školou.

Dle čtvrtého odstavce § 13 je zřejmé, že do dětského domova se školou mohou být umisťované děti zpravidla od 6 let do ukončení povinné školní docházky. V pátém odstavci je popsaná možnost umístění dítěte na žádost ředitele do školy, která se nachází mimo dětský domov v případě, že pominuly důvody pro zařazení dítěte do školy zřízené v konkrétním zařízení. Šestý odstavec říká: *„Nemůže-li se dítě po ukončení povinné školní docházky pro pokračující závažné poruchy chování vzdělávat ve střední škole mimo zařízení nebo neuzavře-li pracovněprávní vztah, je přeřazeno do výchovného ústavu.“*. Dětské domovy a výchovné ústavy jsou veřejností stéle často označovány jako pasťáky a polepšovny. (Janský, 2014)

1.4.4 Výchovný ústav

Definice výchovných ústavů (zkr. VÚ) nalezneme v § 14 zákona č. 109/2002 Sb. t. V prvním odstavci je stanovena minimální věková hranice 15 let, kdy může být dítě s nařízenou ústavní nebo uloženou ochrannou výchovou umístěno do zařízení a také skutečnost výskytu problémového chování jako podmínka pro přijetí. Výchovná skupina je základní organizační jednotkou ve výchovném ústavu. Tvoří ji nejméně 5 a nejvíce 8 dětí a v jedné budově může být nejvíce 6 výchovných skupin.

Zákon dále říká, že: *„Do výchovného ústavu může být umístěno i dítě starší 12 let, má-li uloženu ochrannou výchovu, a v jeho chování se projevují tak závažné poruchy, že nemůže být umístěno v dětském domově se školou. Výjimečně, v případech zvláště závažných poruch chování, lze do výchovného ústavu umístit i dítě s nařízenou ústavní výchovou starší 12 let.“* Vzdělávání dětí umístěných do výchovných ústavů je realizováno v učebních oborech střední školy, která je většinou součástí výchovného ústavu, děti z výchovného ústavu se mohou také vzdělávat mimo zařízení.

1.5 Profese v ústavních zařízeních a jejich funkce

První kapitolu jsem se rozhodla zakončit charakteristikou ústředních profesí, které nalezneme v zařízeních ústavní výchovy. Rozhodla jsem se vybrat tyto profese: sociální pracovník, vychovatel, etoped, psycholog. Vím, že profesí v ústavní výchově nalezneme víc, ale já jsem vybrala ty, které jsou nejvíce spjaty s odchodem z ústavního zařízení, čemuž se především věnuji v této práci. Navíc, jak jsem již avizovala v úvodu této kapitoly, poukážu na propojenost sociální práce a ústavní výchovy.

Považuji za důležité zmínit právě tyto pracovníky v ústavních zařízeních, protože jsou to lidé, kteří mají nejen vřelý vztah k dětem, ale také jim umožňují často poprvé prožít vztah důvěry k dospělému člověku. (Janský, 2014)

Sociální pracovník

Nejprve se budu zabývat profesí sociálního pracovníka v zařízeních ústavní výchovy, které věnuji větší pozornost právě proto, abych dokázala propojenost sociální práce a ústavní výchovy. Časopis Sociální práce se v článku s názvem *Sociální pracovník v institucionální výchově dětí a mládeže* (DD, DgÚ, DDsŠ, VÚM, SVP) z roku 2020 zabývá pracovní pozicí sociálního pracovníka. Předpoklad pro výkon této profese je vyšší odborné vzdělání nebo vysokoškolské dle *definice zákona č. 108/2006 Sb., zákona o sociálních službách* (dále zákon č. 108/2006 Sb.).

Nyní se zaměřím na jednotlivé úkony, které sociální pracovník v zařízení vykonává a které jsou spjaty právě s odchodem dospívajících ze zařízeních. Mezi činnosti sociálního pracovníka řadíme depistáž, tedy vyhledávání ohrožených dětí. Dále se jedná o zprostředkování kontaktu s rodinou a hodnocení rodinné situace, což je důležité zmínit právě proto, že pracovník má zmapovanou rodinnou situaci klienta a při odchodu dítěte by s těmito informacemi dle mého názoru měl pracovat. Pracovník poskytuje poradenství dětem a rodinám, komunikuje a osobně jedná se spolupracujícími organizacemi (školy, OSPOD, soudy, neziskové organizace…), což považuji za další velmi důležitou věc z pohledu návaznosti služeb při odchodu dítěte, kdy by pracovník měl být schopen nabídnout možnost spolupráce s organizací, která doprovází dospívající v procesu osamostatňování se. Sociální pracovník dále vede evidenci dětí, spravuje finanční agendu spojenou s pobytem dítěte v zařízení, zpracovává sociální agendu a vedení spisů dětí, vypracovává podkladové zprávy pro soudy, sociální pracovníky OSPOD a další instituce a osobně se účastní různých jednání u soudů. Je součástí porad

vychovatelů, případně dalších interních porad a jednání, kde se probírá sociální a výchovné fungování dětí v zařízení. Účastní se také případových konferencí, na které se zve co nejširší síť okolo jedince, která mu může pomoci se situací, ve které se jedinec nachází, nebo které ho v blízké době čekají. Opět zde zmíním odchod z ústavního zařízení, což je pro dospívajícího velká změna a svolání případové konference, si myslím, že je velice přínosný nástroj, který může pomoci v hledání možností a zorientování se v tom, kam by dospívající mohl dále směřovat. Nemohla bych opomenout, že je vhodné, aby se případových konferencí účastnil sám klient, jehož názor je důležitý. Sociální pracovník se v zařízeních zabývá agendou propustek dítěte ze zařízení, kterou konzultuje s OSPOD a dále vyhotovuje zprávy o průběhu pobytu dítěte v zařízení a závěrečnou zprávu pro OSPOD. (časopis Sociální práce, 2020, online)

Zvláštní pozornost věnuje sociální pracovník právě přípravě na odchod ze zařízení, což jsem nastínila již v předchozím odstavci. Když se blíže zaměřím na roli sociálního pracovníka v tomto procesu, zjistím, že pracovník zpracovává doporučení týkající se budoucnosti dítěte. Pomáhá řešit především oblasti dalšího studia nebo ukončení studia, vyhledávání pracovního místa, bydlení, začleňování do společnosti, do které se klient po odchodu dostane. Lze také říct, že sociální pracovník monitoruje děti, které budou odcházet ze zařízení a poskytuje jim poradenství. Pozice sociálního pracovníka v ústavním zařízení je rozsáhlejší, nicméně si myslím, že jsem dostatečně obhájila propojenost a především důležitost sociální práce v ústavní výchově a také konkrétně procesu osamostatnění se. (časopis Sociální práce, 2020, online)

Vychovatel

Další stěžejní profesí v zařízeních ústavní výchovy jsou vychovatelé. Profese vychovatele definuje *zákon č. 563/2004 Sb. Zákon o pedagogických pracovnících a o změně některých zákonů*, který popisuje potřebnou odbornou kvalifikaci. Náplní práce vychovatele je dle Národní soustavy povolání z roku 2017 především komplexní výchova a vzdělávání zaměřené na specifické potřeby dětí. Dále se do oblasti činností vychovatele řadí diagnostická a preventivní činnost zaměřená na celkový rozvoj osobnosti dítěte, účastnění se porad vychovatelů a dalších jednání v zařízení. Z administrativní agendy má vychovatel na starosti vedení evidence o pedagogické činnosti a hodnocení výsledků dětí, žáků i studentů. Děti z ústavní výchovy často mají

zkušenosti s problémových chováním jako je šikana nebo drogy, proto je také úkolem vychovatelé koordinace protidrogové prevence a prevence šikany v zařízení.

Nejen vychovatelé, ale i jiní pracovníci v zařízeních vykonávají funkci udělování opatření ve výchově, které má buď formu odměny za řádné plnění povinností, anebo formu trestu za porušení povinností, k čemuž dochází častěji. Specifika opatření ve výchově jsou uvedena v § 21 zákona č. 109/2002 Sb. Porušení povinností má nejčastěji za následek snížení kapesného, omezení nebo zakázání trávení volného času mimo zařízení, odebrání možnosti účastnit se akcí. Všechna opatření stanovená zákonem lze uložit maximálně na délku tří měsíců a jsou zaznamenávána do osobního spisu dítěte.

Speciální pedagog a etoped

Speciální pedagog je dle Národní soustavy povolání z roku 2017 odborník, který se zaměřuje na výchovu a vzdělávání dětí s určitým typem postižení. V zařízeních ústavní výchovy se často setkáme s dětmi, u kterých jsou rozvinuty poruchy chování, a proto je vhodné, když je v zařízeních ústavní výchovy etoped, který je specialista na děti s problémovým chováním. Aby byla práce etopeda úspěšná, je potřeba spolupráce dalších odborníků, kteří v zařízeních jsou a dalších externích odborníků.

Psycholog, psychoterapeut

Na závěr jsem vybrala profesi psychologa potažmo psychoterapeuta, která by dle mého názoru neměla chybět v zařízeních pro výkon ústavní výchovy. Zdůvodňuji to tím, že děti, které jsou zde umístěny na základě rozhodnutí soudu, si s sebou téměř vždy nesou nějaké trauma, které samy nedokážou zpracovat a potřebují odbornou pomoc. Autor Petr Kačena vysvětluje rozdíl mezi psychologem a psychoterapeutem. Psycholog je vysokoškolsky vzdělaná osoba oboru psychologie a psychoterapeut je absolvent minimálně bakalářského studia humanitního oboru a psychoterapeutického výcviku. (Kačena, 2018, online)

Navíc bych chtěla zdůraznit, že je vhodné, aby tento odborník vykonával v zařízení pouze profesi psychologa/psychoterapeuta, anebo aby se jednalo o externího pracovníka. Práci s traumatizovaným dítětem totiž nemůže vykonávat psycholog a zároveň například jeho vychovatel, protože by docházelo k rozdílným rolím pracovníka. (Chábová, Šafařík, Mertová, 2022.)

2. Období adolescence a potřeby dětí vyrůstajících v ústavních zařízeních

Po představení systému ústavní výchovy v první kapitole se nyní budu zabývat cílovou skupinou ústavních zařízeních, tedy dětmi. Vzhledem k tomu, že v bakalářské práci zkoumám proces odchodu z ústavního zařízení, zaměřím se v první části kapitoly na popis období adolescence, nikoli pouze mladšího věku dětí. Problematiku vyrůstaní v ústavní výchově představím na potřebách dětí.

2.1 Adolescence

Termín adolescence je odvozen z lat. slova „adolesco/ere“, které znamená v překladu růst, dospívat, dorůstat, vyvíjet se, vyspět, mohutnět, rozmáhat se a přibývat. V českém jazyce se adolescence skloňuje do různých podob. Pedagogové preferují pro adolescenty oslovení mládež a psychologové zase oslovení dospívající, v lékařství se zase setkáme s pojmem dorost. (Macek, 1999)

Výkladový slovník z pedagogiky definuje období adolescence jako přechodné období mezi pubertou a ranou dospělostí. Preferuje věkové vymezení adolescence, a to přibližně mezi 15. a 21. rokem života (raná 15–18 let, pozdní 18–21 let). Adolescenci vnímá jako období, kdy dochází k velkým změnám v osobnosti a začíná se prosazovat orientace na budoucnost, na osobní a profesní přednosti. (Kolář, 2012)

Psychologický slovník navíc uvádí, že období adolescence je dospívání, kdy dochází k nástupu sekundárních pohlavních znaků a dosažení pohlavní zralosti. Hartl uvádí rozdílné hranice adolescence u dívek a u chlapců. U dívek období adolescence vymezuje mezi 12. a 18. rok života, u chlapců později, ve věku 14 až 20 let. Autor se shoduje s pedagogickým slovníkem na tvrzení, že dochází k dozrávání osobnosti mladistvých. (Hartl, 2004)

Autoři vysvětlují pojem adolescence různě, čehož si můžeme všimnout právě výše u pojetí Koláře a Hartla. Dle mého názoru Kolářovo věkové vymezení adolescence mezi 15. a 21. rokem je příliš zastaralé pojetí, protože, jak zmíním později, toto období nastává mnohem dříve. Hartl ve svém Slovníku tuto hranici posouvá již níže. Nicméně si myslím, že je lepší se věnovat kategorii dospívání od Vágnerové, která je nejaktuálnější.

Vágnerová věkově vymezuje skupinu dospívajících jako jedince ve věku od 10 do 20 let. Shoduje se s pedagogickým i psychologickým slovníkem na tom, že v období dospívání dochází ke komplexnímu utváření osobnosti v oblasti tělesné, psychické a sociální. Vzhledem k tomu, že se utváří osobnost jedince, mění se jeho identita, vztahy s okolím, ale i jeho sebepojetí. Dle autorky je cílem tohoto procesu dospívání zvládnout tuto proměnu a dosáhnout přijatelného sociálního postavení. S tímto tvrzením dle mého názoru lze souhlasit za předpokladu konkrétnějšího vymezení pojmu sociálního postavení člověka, protože v dnešní společnosti jsou měřítka pro posouzení sociálního statusu různá. Pro někoho je tím měřítkem vzdělání, pro jiné to mohou být například finance. (Vágnerová, 2021)

Významný německý psycholog Erik Erikson se zabýval vývojem osobnosti a přispěl v oblasti psychosociálního vývoje dílem Osm věků života, počínaje narozením a končící smrtí. Pátou etapu života popisuje jako adolescenci, jejímž ústředním tématem je právě hledání vlastní identity, o které autor tvrdí, že úzce souvisí s vývojem Ega (=lat. já, společně s pojmy *superego* a *id* tvoří základ osobnosti člověka v psychoanalýze. Dle Freuda je *ego* část *id*, která se změnila pod přímým vlivem vnějšího světa.) Mohla bych to tedy shrnout tak, že dle Eriksona se jedná o období, kdy dospívající experimentují v různých oblastech za účelem hledání své vlastní identity. Zároveň ale také říká, že tento proces je složitý a většinou trvá celou první polovinu našeho života. (Erikson dle Velešky, 2002; Freud, 2020; Kaledra, 2012)

2.1.1 Raná a pozdní adolescence

Vágnerová rozlišuje dvě období adolescence. Nejprve krátce představím **ranou adolescenci**, která je označovaná také jako pubescence a vystihuje prvních 5 let dospívání, tedy v rozmezí 11. - 15. lety. V této době dochází především k tělesnému dospívání, které se projevuje změnou zevnějšku dospívajícího. Vlivem hormonů se mění jeho myšlení a emocionální vnímání sebe a svého okolí. Pro pubescenty je typické odpoutávat se od rodičů a s tím spojené potřeby jistoty a závislosti na rodině a naopak narůstá potřeba změny a potřeba vázat se na vrstevníky. Pro starší pubescenty je navíc vystihující to, že se chtějí odlišovat jak od dětí tak od dospělých, prakticky si to lze představit například jako úpravu zevnějšku, odlišnost zájmů, životního stylu apod. Důležitým mezníkem pro ranou adolescenci je ukončení povinné školní docházky v 15 letech. (Vágnerová, 2021)

Pozdní adolescenci autorka věkově vymezuje od 15 do 20 let a biologicky ji charakterizuje pohlavním dozráním, protože v této době často dochází k prvnímu pohlavnímu styku. Pozdní adolescence je především dobou komplexní psychosociální proměny, kdy se mění osobnost dospívajícího a tedy i jeho pozice ve společnosti. Ze sociálního hlediska lze říci, že důležitým mezníkem je ukončení profesní přípravy a následný nástup do zaměstnání nebo pokračování ve studiu. S tím je spojené velké téma pro adolescenty, kterým je ekonomická soběstačnost neboli osamostatnění se. V průběhu pozdní adolescence se obvykle stabilizují vztahy s rodinou, posiluji vztahy s vrstevníky a především vztahy v partnerství. V 18 letech se adolescenti stávají dospělými, což z právního hlediska znamená svobodu rozhodování, ale také plnou zodpovědnost za svá jednání. Z psychologického hlediska zde řadíme hledání vlastní identity dospívajících prostřednictvím experimentování v různých oblastech a hledání hranic v jejich chování. (Vágnerová, 2021)

Erikson v rámci pozdní adolescence popisuje časté postavení k životu jako období volnosti a minimální zodpovědnosti. To znamená, že mladiství usilují o získávání větších práv a svobod při rozhodování, zároveň ale přijímaní zodpovědnosti a povinností je pro ně složité, mají k tomu pasivní přístup a snaží se to oddálit. Nazývá ho jako tzv. **období adolescentní psychosociální moratorium**. Důležitost pozdní adolescence je zde vnímána v poskytnutí času dospívajícímu, aby pochopil sám sebe a vydal se tím směrem, čeho by chtěl v životě dosáhnout. (Erikson dle Velešky, 2002)

2.2 Specifické potřeby jedince v ústavní výchově

Specifické rozdíly ve vývoji dětí vyrůstajících v ústavní výchově jsem se rozhodla postavit na potřebách, které dle Matějčka potřebuje každé dítě a navazovat budu Kopřivovým pojetím výchovy dětí. Nejprve využiju psychologický pojem teorie attachmentu a následně se přesunu k potřebám, což považuji za vhodnější kvalifikaci z hlediska odbornosti a využití v sociální práci. Rozhodla jsem se tak proto, že tyto nenaplněné potřeby dětí jsou dle mého názoru hlavním zapříčiněním jejich častého problémového chování, které považuji za důsledek. Nejčastější druhy problémového chování si myslím, že není nutné konkretizovat a já se proto zaměřím na původ tohoto chování, a to je nenaplnění potřeb dítěte.

2.2.1 Teorie attachmentu Johna Bowlbyho

Nejprve bych krátce pojednala o Teorii attachmentu, neboli teorie citové vazby od autora Johna Bowlbyho z roku 1969. Tato teorie je často skloňována v oblasti zdravého sociálního vývoje dítěte z hlediska nejbližších vztahů. Bowlby popsal attachment jako vrozený systém, který zabezpečuje blízkost dítěte s rodičem nebo jinou primární pečující osobou.

V rámci problémů, které mohou nastat v sociálním vývoji jedince se můžeme setkat s pojmem ***porucha attachmentu***. Mnoho dnešních autorů upozorňuje na to, abychom s poruchou attachmentu zacházeli opatrně, protože se stává, že je snadnou nálepkou nebo vysvětlením řady problémů, které jsou komplexnější. Zároveň je důležité zmínit, že hodnocení attachmentu dítěte je vhodné provádět do 1-2 let dítěte. Zde narážíme tedy na problém hodnocení u starších dětí a mladých dospělých, u kterých bez pochyby porucha attachmentu mohla zanechat následky a navazuje na jejich sociální vývoj. Dne dostupných zdrojů jsou metody vyjadřující se k poruše attachmentu u starších dětí stále ve vývoji, a proto zatím nelze určit přesný popis nějakého jevu nebo chování. (Winnette, 2020, online)

2.2.2 Matějčkovo pojetí potřeb

První, základní věc, kterou uvádí Matějček, že potřebuje dítě, je jistota ve vztazích ke svým lidem, kteří mu poskytnou ochranu a pomoc. Později tak definuje lidskou mateřskou lásku jako základní lidský vztah, kterým je uspokojování vzájemných psychických potřeb. (Matějček, 2015) Zde již narážím na první problém, protože děti vyrůstající v ústavní výchově často nemají svůj stabilní okruh lidí, kromě toho uměle vytvořeného v zařízení. Mateřská láska je pro ústavní děti potřeba, kterou touží naplnit často celé své dětství a se kterou je spojeno časté zklamání a pocit viny, který si s sebou nesou mnohdy celý život.

Matějček společně s docentem Langmeierem zkoumali potřeby dětí z dětských domovů. Docent na tento výzkum navázal *teorií psychické deprivace* a vymezil základní životně důležité potřeby psychické. Shoduje se s Matějčkem na potřebě prvotních citových a sociálních vztahů a zdůrazňuje, že uspokojení této potřeby je podmínkou pro žádoucí vnitřní uspořádání jeho osobnosti. Zmíním ještě další dvě potřeby zmiňované docentem. Za prvé potřebu identity, neboli potřebu společenského uplatnění a společenské hodnoty, jako předpoklad pro zdravé vědomí vlastního já. S potřebou

identity bych chtěla autora doplnit o potřebu vlastního příběhu dítěte, tedy vědomí své cesty od narození až po současnost. Za druhé se jedná o potřebu otevřené budoucnosti neboli životní perspektivy, která slouží jako podnět k rozvoji dítěte. (Matějček, 2015)

2.2.3 Kopřivův koncept výchovy dětí

Na Matějčkovo pojetí potřeb dětí jsem se rozhodla navázat Kopřivovým konceptem výchovy dětí, kterým se zabývá společně s dalšími autory v publikaci Respektovat a být respektován. Práci zaměřuji na ústavní děti a myslím si, že Kopřivovo pojetí výchovy je nejen univerzální, ale především pro pracovníky s touto cílovou skupinou to může být přínosné a inspirující. Nejprve zmíním 3 cíle výchovy a následně představím výčet důležitých myšlenek, které publikace nabízí.

Kopřiva říká, že cílem výchovy je: „*1. naučit děti plnit nejrůznější úkoly každodenního života, pomáhat jim vytvářet žádoucí dovednosti a návyky, které budou používat na základě vnitřní motivace i tehdy, když budou samy. 2. Podporovat rozvoj jejich osobnosti (budování sebeúcty, rozvoj schopností, emocionální, sociální a morální vývoj). 3. Umožnit jim prožívat vztahy založené na důvěře, bezpečí a respektu a pomáhat jim, aby se naučily takové vztahy samy navazovat.“ (Kopřiva, 2008, s. 102)* Teoreticky předpokládám, že tyto cíle jsou vhodné pro výchovu ústavních dětí. Zdůvodňuji to tím, že v prvním bodu autor poukazuje na fungování v každodenním životě i tehdy, pokud budou samy, což zdůrazňuji, protože děti po odchodu ze zařízení často bývají samy. Na rozvoji osobnosti a budování vztahu se shoduje autor s Matějčkem a Langmeierem. Na základě tohoto pojetí výchovy jsem vybrala důležité poznatky ve výchově, které Kopřiva zmiňuje a které jsou předpokladem pro naplnění těchto cílů výchovy.

Hranice ve vztahu

Hranice ve vztahu mezi dítětem a dospělým vysvětluje Kopřiva skrze partnerský přístup, který vyjadřuje rovnocennost ve vztahu a spolupráci. Považuje ho za nutný pro to, aby z dětí vyrostli kompetentní a zodpovědní lidé, schopní řešit problémy současného života. Partnerský přístup dává dítěti prostor pro vyjádření jeho názorů a vyjadřuje důvěru dítěti. Vymezování hranic považují autoři této knihy ve výchově za naprosto nezbytné. Tvrdí, že když děti nemají pevně dané hranice, ztrácí se pocit bezpečí. Poukazují také na způsob stanovení hranic a upozorňují na to, že hranice se stanovují s dětmi, tedy uplatnění spolupráce, nikoli autoritativně pro děti. (Kopřiva, 2008)

Kopřiva vymezuje v rámci nastavení hranic jako základní lidskou potřebu cítit se jako respektovaná bytost. Říká, že pokud tato potřeba není rozvíjena a uspokojována, může docházet k závažným poruchám psychického, sociálního a morálního vývoje. Respektovat druhé a mít k nim úctu znamená především chovat se k lidem tak, abychom nezraňovali jejich lidskou důstojnost, a tedy nedovolovali si k nim něco, co nechceme, aby si jiní dovolili k nám. Ve výchově dítěte je toto často opomíjené a dospělí se svými dětmi často jednají pomocí trestů a zákazů. Druhým předpokladem respektování je přijetí faktu, že děti se mohou lišit v mnoha věcech, ať už v názorech, vkusu nebo nadání a přesto nejsou lepší nebo horší než my. Na závěr autor říká, že partnerský přístup ve výchově znamená chovat se k dětem jako k dospělým, kterých si vážíme, nebo kterého alespoň respektujeme. Pro děti vyrůstající v ústavní výchově by to v praxi dle Kopřivy znamenalo, aby pracovníci využívali partnerský přístup, který vyžaduje oboustranný respekt. (Kopřiva, 2008)

Rogge, 2013 ve své publikaci Děti potřebují hranice přispívá k tématu v oblasti stanovení hranic mezi dospělým a dítětem. Říká, že stanovit pevné hranice dokáže pouze osobnost, která přijímá sama sebe a teprve potom může přijímat děti. Zdůvodňuje to tím, že aby děti nepřekračovaly a netestovaly hranice, potřebují pevné vzory, pravidla a řád a jistotu. Tento způsob stanovení hranic dle Rogge na mě působí až příliš striktně, protože například testování hranic vnímám jako přirozenou věc ve vztahu, kterou má potřebu zkoušet každý. S autorem naopak souhlasím v tom, že způsobem, jakým jsou nám v dětství stanovené hranice, později ovlivňuje to, jak vymezujeme hranice svým dětem.

Komunikace

Téma komunikace souvisí s partnerským způsobem ve výchově. Kopřiva říká, že bychom s dětmi měli komunikovat z hlediska slušného chování stejným způsobem jako s dospělými s přizpůsobením věku dítěte a obsahem jeho slovníku. (Kopřiva, 2008)

Kopřivův koncept komunikace mezi mladistvými a dospělými doplním Návodem pro komunikaci s adolescenty dne Orvina, 2001. Protože autor vnímá komunikaci s adolescenty jako častý problém, poskytuje několik rad, kterými se lze řídit. Říká, že nejsnazší je, když s podnětem ke komunikaci přijde sám dospívající, vše ostatní je potom snazší. Další přínosná rada pro všechny dospělé je, aby se nesnažili vystupovat v roli adolescentů (chováním, vizáží), pro získání jejich důvěry. Dále bychom měli

pokládat otevřené otázky (např. Co si myslíš o…), nechat ho mluvit a snažit se nemoralizovat a respektovat důvěru mladistvých, kteří se nám svěří. Tématu důvěry dle Kopřivy se budu věnovat později.

Zvládání emocí

Kopřiva a kol. se věnují dále zvládání emocí. Již v úvodu zmiňuje tři zásady, ze kterých vychází. Za prvé, že máme právo prožívat to, co prožíváme, neboli to, že když prožíváme nějakou emoci, nejsme schopni ji najednou nemít a cítit se jinak. Za druhé tvrdí, že když jsme v emocích, logika jde stranou. Za třetí, že emoce jsou nakažlivé. Autor radí efektivní způsoby, jak se zachovat, když nějaké osoba prožívá negativní emoce. Naše reakce by měla být empatická a pocity druhých bychom měli přijmout. Podotýkám, že s nimi nemusíme souhlasit, ale měli bychom právě respektovat to, jak se někdo jiný cítí. Účinná technika, která se zde nabízí, je tzv. aktivní naslouchání vyznačující se projevy zájmu, pozornosti a účasti na prožívání situace jedince. Tyto projevy mohou být neverbální: pohled do očí, přikyvování, fyzická blízkost; tam, kde je to vhodné, dotek nebo třeba objetí. Verbální projevy účasti jsou zejména slova, kterými dáváme najevo zájem a pozornost. (Kopřiva, 2008)

K tématu zvládání emocí přispívá i Vágnerová svým biologickým poznatkem a říká, že adolescence je obdobím nerovnováhy psychických funkcí, která vyplývá z rychlejšího zrání subkortikálních oblastí, které se podílejí na zpracování emocí a pomalejšího zrání korových oblastí, které zajišťují jejich regulaci a kognitivní kontrolu. Na základě tohoto biologického vysvětlení můžeme tedy dále pracovat s tím, že u adolescentů se setkáváme s větším vlivem emocí při jejich jednání. (Vágnerová, 2021)

Empatie

Kopřiva tvrdí, že empatie má největší přínos pro rozvoj osobnosti a udržování dobrých vztahů. Zároveň upozorňuje na to, že empatický přístup ve výchově nemá okamžité výsledky, ale dlouhodobé. Empatický přístup přispívá k emocionálnímu rozvoji dítěte, což považuje za jednu z nejdůležitějších životních dovedností. (Kopřiva 2008)

Důvěra

Téma důvěry vnímám jako naprosto klíčový element každého vztahu. Narušenou schopnost důvěry dětí vyrůstající v ústavním zařízení vůči svému okolí, ale i sobě vnímám jako častý jev, který se vyskytuje. Dle Kopřivy důvěra vzniká při předávání informací jeden druhému.

Kopřiva přisuzuje míru nedůvěry dětí míře zklamání, které zažívají ve vztazích. Děti z ústavních zařízení si v životě zažily často velké množství zklamání, a proto důvěra v ostatní lidi je velmi křehká. V zařízeních ústavní výchovy jsou děti, které mají narušenou důvěru a často, když se dostanou do nějakého problému, snaží se ho utajit a řešit vlastními silami bez pomoci druhých, z čehož potom vznikají další problémy.

Sebedůvěra

Narušená sebedůvěra, sebeúcta nese typické projevy chování, což se projevuje typickými znaky pasivního chování - úzkostmi a nejistotou, ztrátou iniciativy, úniky (do světa věcí, který je bezpečnější, než svět lidí, ke hrám, ale i k drogám), tendencemi lhát atd. Nebo naopak aktivního chování – snahou strhnout pozornost na sebe, zviditelnit se nebo otevřeným agresivním chováním. (Kopřiva, 2008)

3. Proces osamostatňování dospívajících z ústavních zařízeních

V této kapitole se dostávám k procesu osamostatnění se dospívajících z ústavní výchově. Nejprve se na tento proces podívám legislativně, kdy se opět vrátím k zákonu č. 109/2006 Sb. a nově také do *zákona č. 359/1999 Sb., zákona o sociálně-právní ochraně dětí* (dále zákon č. 359/1999 Sb.) a *zákona č. 117/1995 Sb. Zákona o státní sociální podpoře* (dále zákon č. 117/1995 Sb.) . Budou mě zajímat informace ohledně zaopatřovacího příspěvku, na který mají nárok dospívající, kteří opouští ústavní zařízení a samotná příprava na odchod ze zařízení především v rámci individuálního plánování s dítětem. Představím možné aktéry, kteří mohou podporovat mladé dospělé při odchodu ze zařízení. Nakonec zmíním nejčastější varianty bydlení, do kterých se po odchodu z ústavních zařízeních mladiství dostávají.

3.1 Legislativa

Nejprve považuji za nutné legislativně ukotvit odchod ze zařízeních ústavní výchovy. Opět jsem obrátila na zákon č. 109/2002 Sb., s předpokladem, že zde naleznu klíčové informace týkající se problematiky. V § 24, který se zabývá povinnostmi ředitele, nalezneme informace týkající se ukončení pobytu. Za prvé povinnost ředitele informovat příslušný obecní úřad s rozšířenou působností o plánovaném odchodu dítěte ze zařízení, a to nejméně 6 měsíců před propuštěním. Za druhé je povinností ředitele umožnit dítěti, které má být propuštěno ze zařízení z důvodu zletilosti, jednání se sociálním kurátorem.

Tentýž zákon v § 33 uvádí, že *„Dítěti, jemuž byl ukončen pobyt v zařízení (...) se poskytne věcná pomoc nebo jednorázový peněžitý příspěvek. Dále se dítěti ve spolupráci s orgánem sociálně-právní ochrany dětí poskytuje poradenská pomoc se zajištěním bydlení a práce, a dále je dítěti i po opuštění zařízení poskytována poradenská pomoc při řešení tíživých životních situací.“* První část této citace považuji za srozumitelnou. Tedy, že dítěti je poskytnuta věcná pomoc nebo finanční příspěvek při ukončení pobytu. Druhá část paragrafu je velmi obecná a týká se poradenské pomoci dětem, kterým byl ukončen pobyt v zařízení a dále odkazuje se na spolupráci s OSPODem, což mě vede k tomu, dále nahlédnou do zákona č. 359/1999 Sb.

Zákon č. 359/1999 Sb. se v § 32 zabývá tématem pomoci dětem, které odchází z ústavní výchovy, s cílem obnovení sociálních vztahů a začlenění do společnosti. Dále tento paragraf řeší povinnost kurátorů pro děti a mládež spolupracovat s obcemi samostatné i přenesené působnosti, s krajskou pobočkou Úřadu práce, se zařízeními ústavní výchovy a návaznost služeb pro odcházející z ústavní výchovy. Tématu návaznosti služeb se budu více věnovat v následující kapitole, kde se zaměřím na sociální služby pro tyto mladé dospělé.

Česká legislativa se zabývá přípravou na odchod mladistvých z výchovných zařízení v rámci věkového vymezení od 15 do 26 let, proto se autorka Běhounková 2012 domnívá, že přípravou na odchod u dětí do 15 let se legislativa pouze lehce dotýká skrze individuální plánování bez konkrétních vyřčených kroků směřujících k přípravě na vstup do samostatného života.

3.2 Zaopatřovací příspěvek

Tentýž zákon v § 50, konkrétně v osmé části upravuje zaopatřovací příspěvek. Zaopatřovací příspěvek je v podstatě dávka, o jejímž přiznání rozhoduje krajská pobočka Úřadu práce mladým dospělým, kteří odcházející z náhradní rodinné péče nebo ze zařízení ústavní výchovy jako podpora do samostatného života. Existují dva druhy zaopatřovacího příspěvku. Nejprve se budu věnovat opakujícímu se a následně jednorázovému.

3.2.1 Opakující se zaopatřovací příspěvek

Opakující se zaopatřovací příspěvek pro mladé dospělé je dávka, na kterou vzniká nárok v případě splnění několika podmínek. Za prvé, mladý dospělý strávil před nabitím zletilosti alespoň jeden rok ve zprostředkované pěstounské péči (tzn. s pěstouny nemá příbuzenský nebo blízký vztah) nebo v ústavní výchově nebo žil alespoň tři roky v nezprostředkované pěstounské péči (tzn. s pěstouny v příbuzenském nebo blízkém vztahu). Za druhé musí být mladý dospělý nezaopatřený. Za nezaopatřené dítě je dle zákona č. 117/1995 Sb. § 11 považováno dítě do ukončení povinné školní docházky, nebo mladiství do 26 let, které pokračuje dále ve studiu. Za třetí musí být bezúhonný a dále musí spolupracovat se sociálním kurátorem obce při vypracování, vyhodnocování a průběžné aktualizaci individuálního plánu.

Příspěvek je vyplácený pravidelně každý měsíc ve výši 17 250 Kč. V situacích, kdy mladý dospělý pobírá důchod (sirotčí nebo invalidní), tak může být opakovaný zaopatřovací příspěvek vyplácen pouze tehdy, pokud je vyšší než důchod. Výše vyplaceného příspěvku pak bude činit rozdíl mezi příspěvkem a důchodem. Dle mého názoru je tato propojenost dávek důkazem toho, že je systém opět na lepší úrovni a snaží se stále zlepšovat

Opakující se příspěvek je od 1.1. 2022 v našem systému poměrně nová dávka a jeho zvláštnost vnímám v tom, že zde existuje přechodné období, a to do konce roku 2027, kdy si mladý dospělý při splnění výše uvedených podmínek může vybrat mezi třemi příspěvky. Buď může pobírat příspěvek na úhradu potřeb dítěte a jeho bývalý pěstoun zároveň odměnu pěstouna nebo může pobírat příspěvek při pěstounské péči či zaopatřovací příspěvek opakující se. První dvě varianty se týkají pouze pěstounské péče.

3.2.2 Jednorázový zaopatřovací příspěvek

Zaopatřovací příspěvek jednorázový je dávka, na kterou mají nárok mladí dospělí se zkušeností s ústavní nebo pěstounskou péčí za platnosti dvou předpokladů: nabytí plné svéprávnosti a v případě, že přestanou splňovat podmínku nezaopatřenosti. Částka zaopatřovacího příspěvku činí 28 750 Kč a je vyplacena krajskou pobočkou Úřadu práce pouze jedenkrát, a to osobě, které příspěvek náleží.

Zaopatřovací příspěvek pro mladé dospělé, kteří se osamostatňují, je dle mého názoru velmi silná podpora od státu do jejich samostatného startu v životě. Zvlášť bych chtěla vyzdvihnout opakující se zaopatřovací příspěvek, který je, vzhledem k výši finančního obnosu, motivační. Mladí dospělí se díky tomuto příspěvku mohou připravovat na budoucí povolání a zároveň se osamostatňovat. Podmínku pravidelného individuálního plánování s kurátorem u opakujícího se příspěvku vnímám jako pozitivní nástroj pro podporu a motivaci mladého osamostatnit se a zároveň jako kontrolu vůči možnému zneužití dávky. Celkově vnímám tento příspěvek jako hlavní a silně motivační věc pro mladé dospělé, protože jejich finanční situace je většinou brzdí v jejich snech.

3.3 Aktéři zapojení do procesu osamostatnění se

Příprava na odchod mladých dospělých ze zařízení je dle mého názoru velmi obsáhlý proces, který zahrnuje nejen mnoho možných oblastí, ve kterých lze mladého člověka podpořit (čemuž se budu věnovat v rámci kapitoly 4.6 Oblasti podpory pro mladé dospělé během odchodu z ústavní výchovy v praktické části), ale také je specifická tím, že se na tomto procesu většinou podílí více aktérů, ať už jsou to samotní jedinci či forma institucionalizované pomoci.

Aktérů, kteří jsou zapojeni do přípravy na odchod mladého dospělého ze zařízení, může být dle mého názoru více. Když využiji znalosti, které jsem uvedla výše v podkapitole 3.1 Legislativa, tak v podstatě zopakuji to, že ústavní zařízení, ve kterém mladí vyrůstají, a přidělení pracovníci OSPOD mají ze zákona povinnost připravit mladé dospělé na odchod ze zařízení. Zde narážím na jednu velmi podstatnou skutečnost týkající se toho, kdy začít jedince na tzv. odchod připravovat. Téhle otázce se budu věnovat v praktické části bakalářské práce. Kromě zákonem nárokované podpory při osamostatňování se existuje ještě další institucionalizovaná podpora formou různých neziskových nestátních organizací, jejichž cílem je usnadnit mladým dospělým vstup do samostatného života. Tyto organizace fungují na bázi dobrovolné spolupráce s klienty.

Aktéry, kteří podporují mladé dospělé, zahrnuji do tzv. procesu doprovázení. Dle Kaledry je doprovázení pomoc a podpora druhých lidí v nepříznivé sociální situace, ale také v každodenním životě. Dříve byl tento proces spojován výhradně s doprovázením umírajících. Dnes je rozšířený o životní situace, které nejsme schopni zvládnout bez podpory druhých lidí. Mezi tyto situace pochopitelně patří odchod z ústavního zařízení a osamostatnění se. (Kaledra, 2012)

Doprovázení lze rozlišit na laické a profesionální. Profesionální doprovázení provádí odborník, který má odpovídající vzdělání v některé z oblasti pomáhajících profesí. Mezi pomáhající profese řadíme například sociálního pracovníka, psychologa, pedagoga, zdravotního pracovníka nebo pracovníka v sociálních službách. Profesionální doprovázení je většinou časově omezené a má nějaký dosažitelný cíl většinou interpretovaný skrze tzv. individuální plánování, kterým se budu zabývat v následující podkapitole 3.4 Individuální plánování. Oproti tomu laické doprovázení je většinou

realizováno skrze osobu nacházející se v okolí doprovázeného, bez časového ohraničení a bez nevědomě stanovených cílů. (Kaledra, 2012)

Autorka Kaledra, 2012 se věnuje procesu doprovázení především v pomáhajících profesích. Během dospívání popisuje proces doprovázení jako složitý, protože jedinec se většinou nachází v situaci, kdy se neztotožňuje to, co se naučil a přijal jako dítě, s tím co cítí a vnímá v období adolescence. Tento nesoulad může vyústit ve ztrátu vlastní identity a přebírání falešných identit. Autorka říká, že: *„Cílem sociálně inteligentního doprovázení je podpořit mladého člověka v nalezení skutečného vědomí o sobě, což bývá spojováno s nalezením vlastního statusu a přijetím sociálních rolí.“* (Kaledra, 2012, s. 87) S tímto tvrzením souhlasím, protože si myslím, že to, jakým způsobem vnímáme sami sebe, ovlivňuje vnímání našeho okolí.

3.4 Individuální plánování

Podpora v rámci profesionální pomoci je realizovaná především prostřednictvím individuálních plánů s klienty. V rámci zákona č. 108/2006 Sb. § 88 jsou poskytovatelé sociálních služeb dokonce povinni plánovat poskytování sociální služby a také průběžně hodnotit poskytování služby. Zákon dále nedefinuje podobu individuálního plánování, což vnímám jako pozitivum, protože cílové skupiny sociálních služeb jsou různé a forma individuálního plánu může být pro každého poskytovatele odlišná.

Existuje doporučený postup *č. 3/2022 Individuální plánování*, který vydalo Ministerstvo práce a sociálních věcí, určený pro poskytovatele sociálních služeb. Tento dokument slouží jako východisko pro individuálního plánování, který v sobě zahrnuje průběh individuálního plánování, obsah (co plánovat), účastnící individuálního plánování a výsledky a výstupy plánování.

Povinnost sociálních služeb individuálně plánovat s klienty vnímám velmi kladně, z důvodu vyšší kvality poskytované sociální služby. Chtěla bych vyzdvihnout ambivalenci tohoto závazku, který umožňuje vnějším kontrolním subjektům kontrolu při dodržování stanovených pravidel a zároveň individuálně se přizpůsobit cílové skupině klientů tím, že není stanovený jednotný způsob individuálního plánování.

3.5 Podpora rodiny a dalších blízkých osob

Z hlediska přípravy na odchod ze zařízení bych nerada opomenula podporu blízkých osob mladého dospělého. Z doposud napsané teorie je patrné, že umístění do zařízení ústavní výchovy je zákonem podchycená skutečnost, která vyžaduje zřetelné důvody, proč jedinec nemůže vyrůstat tam, kde se do té doby nacházel. Tyto důvody jsou různé, a proto je dle mého názoru těžké teoreticky vymezit participaci blízkých osob jedince, které se nachází mimo ústavní zařízení, na přípravě na odchod ze zařízení. Podporu blízkých osob si osobně představuji formou pravidelných návštěv jedince v zařízení a pokud je to možné, tak víkendové pobyty u příbuzných, které mladým dospělým dávají určitý vzorec fungování domácnosti mimo zařízení.

Práci s rodinným systémem dítěte umístěného v zařízení dosavadní zákon č. 109/2002 Sb. nepopisuje, zároveň ale tuto možnost ani nezakazuje. Všichni odborníci se shodují na nezastupitelném místě rodiny v životě každého jedince. Jasný o původní rodině říká*: „Nejen že působí jako specifický filtr pro přijímání a zpracování vlivů z vnějšího prostředí, ale představuje pro dítě první model světa, dle kterého si vytváří vlastní identitu a sebepojetí.“ (Janský, 2014, s. 102*) Vliv původní rodiny na odchod ze zařízení budu dále zkoumat v praktické části bakalářské práce.

Považuji za přínosné dále popsat tři vybrané nástroje, které lze užít při práci s rodinným systémem v praxi náhradní výchovné péče dle autorky Běhounkové, 2012. Za prvé hovoří o **sociální terapii**, která využívá potenciálu lidské komunity, sociálního prostředí a společenských aktivit, jako nástroj pro předcházení vzniku rizikového chování či řešení situací, které ohrožují fungování rodiny. Druhým typem podpory je **sanace rodiny**. Pro vysvětlení procesu sanace rodiny použiju definici dle Bechyňové, která říká, že sanace rodiny znamená: *„soubor opatření sociálně-právní ochrany, sociálních služeb a dalších opatření a programů, které jsou poskytovány nebo ukládány převážně rodičům dítěte a dítěti, jehož sociální, biologický a psychologický vývoj je ohrožen. Důsledkem neřešení nebo akutní situace ohrožení dítěte může být jeho umístění mimo rodinu. Základním principem sanace rodiny je podpora dítěte prostřednictvím pomoci jeho rodině. Cílem sanace rodiny je předcházet, zmírnit nebo eliminovat příčiny ohrožení dítěte a poskytnout rodičům i dítěti pomoc a podporu k zachování rodiny jako celku.“ (*Bechyňová, Konvičková, 2008, s. 18) Sociální terapii a sanaci rodiny vnímám v rámci náhradní výchovné péče jako přínosnou, přesto ve mně

ale převažují sympatie k poslednímu nástroji, což je **případová konference.** Metodické doporučení MPSV č. 2/2010 pro postup orgánů sociálně-právní ochrany dětí při případové konferenci definuje případovou konferenci jako diskusi multidisciplinárního týmu nad konkrétním případem klienta s cílem rychlého a úplného vyhodnocení situace dítěte a jeho rodiny s navržení optimálního řešení situace. Případovou konferenci autorka Běhounková popisuje jako složitý proces na přípravu, ale zároveň vyzdvihuje její komplexnost z hlediska možnosti účasti co nejvíce osob na řešení situace, tedy její multidisciplinární funkci. Odborníci se shodují na tom, že nejvhodnější je uspořádat případovou konferenci nejpozději 6 měsíců před ukončení ústavní výchovy.

Během procesu osamostatnění se mladých dospělých z ústavní výchovy vnímám případovou konferenci jako vhodný nástroj z toho důvodu, že každý zúčastněný, především klient, může sdělit ostatním svůj názor a společně se tak mohou dopracovat k nejvhodnějšímu plánu, co se bude dít, až mladiství opustí zařízení. Zároveň, pokud se případové konference účastní rodina klienta, myslím si, že je vhodné realisticky posoudit možný návrat mladistvého do rodiny.

3.6 Fáze procesu přípravy na vstup do života

Než se budu zabývat konkrétními oblastmi podpory během přípravy na odchod ze zařízení, rozdělím tento proces do tří fází dle autorky Běhounkové, 2012. Autorka tvrdí, že proces přípravy na osamostatnění se by měl začít dnem příchodu do ústavního zařízení a nazývá tuto **první fázi** jako zahájení**.** V této fázi většinou hovoříme o dětech mladších 15 let a počáteční fází přípravy zde autorka myslí zpracování plánu rozvoje osobnosti.

Druhá fáze probíhá dle autorky během umístění dítěte v zařízení a zdůrazňuje důležitost tzv. klíčového pracovníka, kterého má každé dítě přidělené. Klíčový pracovník je zde v roli „důvěrníka“, který s dítětem celý proces prochází a plánuje s ním. Cílem druhé fáze je zahrnout do procesu přípravy na odchod členy rodiny, udržovat vzájemný kontakt, zajistit návazné sociálně-psychologické a preventivně-terapeutické služby, trénovat dovednosti využitelné v samostatném životě, poskytovat kariérní poradenství a finanční gramotnost. Autorka zmiňuje jako součást druhé fáze případovou konferenci, kterou jsem se zabývala v rámci kapitoly 3.5 Podpora rodiny a dalších blízkých osob.

Třetí fáze se soustředí na doprovázení jedince po odchodu z ústavního zařízení, který již převzal plnou zodpovědnost za svůj život, což pochopitelně vyvolává pocity nejistoty. Běhounková vyzdvihuje důležitost této třetí fáze, kdy je důležité, aby v těchto chvílích měl mladý dospělý možnost se na někoho obrátit. Autorka hovoří o existenci návazných ambulantních služeb, s čímž s ní plně souhlasím a též vnímám jejich důležitost a abych tyto služby zviditelnila, tak v praktické části budu v těchto službách zpracovávat rozhovory s jejich pracovníky. (Běhounková, 2012)

3.7 Varianty možnosti bydlení

Jedna z hlavních věcí, kterou mladí dospělí řeší, když odcházejí ze zařízeních ústavní výchovy, je otázka bydlení, protože do té doby o ně bylo v tomto ohledu zcela postaráno v zařízení. Z toho důvodu jsem se rozhodla zahrnout do teoretické části bakalářské práce varianty bydlení jako součást kapitoly věnující se procesu osamostatnění, protože bydlení je jeho nedílnou součástí. Možnosti, které se nabízejí, jsou individuální, ale mezi ty nejčastější patří domy na půli cesty, azylové domy, ubytovny, spolubydlení, návrat do původní rodiny a další možnosti.

Dům na půli cesty

Dům na půli cesty je sociální služba registrovaná v zákoně č. 108/2006 Sb. v § 58 jako zařízení, které poskytuje pobytové služby pro osoby do 26 let, které se nacházejí v nepříznivé sociální situaci, kterou nedokáží řešit pomocí vlastních sil či blízkých osob. Podmínkou přijetí je zkušenost s náhradní péčí nebo výkonem trestu odnětí svobody nebo ochranné léčení po dosažení zletilosti. Způsob poskytování služby závisí na specifických potřebách osob, nicméně hlavní činností je poskytnutí ubytování zpravidla nepřevyšující dobu jednoho roku. Další poskytované činnosti se odráží od faktu, že se jedná o sociální službu, například o poskytnutí základního poradenství, zprostředkování kontaktu se společenským prostředím, pomoc při uplatňování práv atd. Já osobně se pozastavuji nad tím, že klientela domů na půli cesty jsou osoby s náhradní péči společně s osobami po výkonu trestu odnětí svobody. Nejsem si jistá tím, jaký vzájemný vliv tyto dvě skupiny na sebe mají a zda nedochází ke kolizím a ovlivňování. Tento poznatek by bylo dle mého názoru zajímavé blíže prozkoumat, bohužel obsahově mimo mojí bakalářskou práci.

Azylové domy

Azylový dům je taktéž sociální služba registrovaná v zákoně č. 108/2006 Sb. v § 57. Azylové domy taktéž poskytují sociální službu jejíž hlavní činností je poskytnutí ubytování osobám v nepříznivé sociální situaci zpravidla nepřesahující délka jednoho roku. Legislativa konkrétně nespecifikuje cílovou skupinu a v České republice nalezneme různé azylové domy, které mají specifické podmínky pro přijetí. Takže právě mladí dospělí po ukončení ústavní výchovy mohou být cílová skupina azylových domů.

Ubytovny

Další často nabízející se možností ubytování pro mladé dospělé, kteří opustili ústavní zařízení, je ubytovna. Ubytovna slouží jako zařízení pro hromadné ubytování osob. Od domů na půli cesty a azylových domů se liší tím, že se nejedná o sociální službu a poskytuje pouze ubytování bez další možnosti podpory. V české společnosti je dle mého názoru na ubytovny pohlíženo s nelibostí a volba ubytovat se zde, je často jedna z posledních možností.

Další možnosti

Vzhledem k tomu, že po odchodu ze zařízení jsou za sebe zodpovědní sami, existují další různé možnosti ubytování pro mladé dospělé,. Ti, kteří se rozhodli dále pokračovat ve studiu a zároveň opustit ústavní zařízení, mohou být ubytováni na internátu nebo na koleji. Zároveň, pokud jsou studenti, tak pobírají opakovaný zaopatřovací příspěvek, což mě vede k zamyšlení, že by si finančně mohli dovolit i bydlení v nájemním bytě, které pro mnoho mladých dospělých po odchodu ze zařízení právě z finančních důvodů není reálná možnost.

V posledních letech vnímám velký rozmach tzv. spolubydlení. Jedná se o společné soužití více osob většinou v nájemním bytě, kde se každý z nich podílí na zaplacení nájmu. Výhodou je bydlení za přijatelnější cenu s možností větší svobody, než například v domu na půli cesty nebo v azylovém domě. Tato možnost spolubydlení je častou volbou právě pro mladší generace, které cítí potřebu osamostatnění se za dostupné finanční prostředky. Dnes již existuje mnoho internetových stránek, kde lze spolubydlení hledat.

Návrat do původní rodiny jsem již v této kapitole zmiňovala, ale přesto cítím potřebu ho zahrnout mezi časté varianty bydlení pro mladé dospělé po odchodu z ústavních zařízení. Když nad tím přemýšlím, napadají mě různá rizika, která ve mně převažují více než pozitiva s tím spojená, a proto je to jedna z věcí, kterou se budu zabývat v praktické části.

Poslední možností, kterou chci zmínit, jsou různá startovací a cvičná bydlení, která mohou být poskytována jako návazná služba zařízení, ze kterého dospívající odcházejí nebo jako podpora města, ve kterém mají trvalý pobyt. Podmínky pro realizaci této varianty bydlení jsou různé a často velmi složitě dosažitelné dle popisované zkušenosti pracovníka na praxích v zařízení podporující mladé dospělé. Já vnímám tuto podporu bydlení pro mladé dospělé kladně s tím, že naprosto rozumím dosavadním přísným podmínkám a nárokům pro poskytnutí tohoto typu bydlení. Vysoký počet žadatelů totiž výrazně převyšuje množství nabízených bytů.

Shrnutí teoretické části

Shrnu-li teoretickou část bakalářské práce, která se zabývá tématem podpory mladých dospělých při odchodu z ústavní výchovy, lze říci, že jsem se nejprve zabývala obecně systémem ústavní výchovy v České republice a poté v rámci této kapitoly podrobně popsala dle zákona č. 109/2002 Sb. zařízení, která poskytují péči dětem a mladistvým, kterým byla na základě rozhodnutí soudu nařízena ústavní či ochranná výchova.

Ve druhé kapitole jsem se přesunula k vysvětlení období adolescence, ve kterém právě dochází k odchodu mladistvých z ústavních zařízeních. Vzhledem k zaměření bakalářské práce jsem navázala potřebami dětí souvisejícími s umístěním do ústavních zařízení především dle autorů Matějčka a Kopřivy.

Třetí kapitola byla stěžejní částí teoretické práce, protože jsem se zaměřila konkrétně na podporu mladým dospělým, kteří se osamostatňují. Nejprve jsem se zaměřila na legislativní ukotvení tématu a zjistila jsem, že zákony se věnují problematice dle mého názoru velmi okrajově. Naopak ale musím vyzdvihnou zaopatřovací příspěvek pro mladé dospělé, který vnímám značně pozitivně. V rámci podpory jsem se přesunula k aktérům, kteří mohou být součástí podpory a následně se zaměřila na klíčový proces osamostatnění se. Do třetí kapitoly jsem přičlenila téma bydlení pro mladé dospělé, které považuji za důležité z hlediska možných nabízejících se variant bydlení po ukončení ústavní výchovy. Na třetí kapitolu navážu v praktické části bakalářské práce, kde seznámím čtenáře s podklady, vycházejícími z vlastních zkušeností při práci s mladými dospělými a následně budu realizovat rozhovory v neziskových organizacích, které podporují mladé dospělé v procesu osamostatnění se.

Praktická část

4. Metodika výzkumu

Praktická část bakalářské práce bude systematicky koncipována dle toho, jak jsem postupovala při realizaci výzkumného šetření. Nejprve stanovím hlavní cíl výzkumu a další čtyři dílčí cíle. Dále popíšu a zdůvodním metodu a zvolený postup výzkumného šetření, na který bude navazovat popis výzkumného vzorku informantů ze dvou různých organizací. Do praktické části jsem rozhodla zahrnout i kapitolu 4.6 Oblasti podpory pro mladé dospělé během odchodu z ústavní výchovy, která se věnuje oblastem podpory mladých dospělých, které jsem na základě rozhovorů a realizované praxe během studia vyhodnotila jako podstatné a vhodné pro tuto bakalářskou práci. Poté se přesunu ke způsobu zpracování dat z rozhovorů a následně k vyhodnocování získaných výsledků.

4.1 Hlavní cíl výzkumného šetření a dílčí cíle

Cílem výzkumu je zmapovat zkušenosti pracovníků pomáhající profese, kteří podporují mladé dospělé v procesu osamostatnění se při odchodu z ústavní výchovy. Tento cíl jsem stanovila z toho důvodu, že mě zajímá realita odchodu z ústavních zařízeních. Pracovníci pomáhajících profesí s mladými dospělými pracují nejen v procesu přípravy na odchod ze zařízení, ale také dále spolupracují po jeho odchodu.

Od hlavního cíle výzkumného šetření jsem odvodila další čtyři dílčí cíle, přičemž třetí dílčí cíl dále dělím na tři podcíle, a to z toho důvodu, že je lze zahrnout do třetího dílčího cíle.

DC1: Zjistit, jakými možnými způsoby navazují pracovníci kontakt s možnými zájemci o službu a jaký je průběh prvního setkání.

DC2: Zjistit, jak pracovníci navozují důvěru s klienty a jaký má význam v jejich práci.

DC3: Zjistit, jaké vnímají pracovníci nejdůležitější potřeby mladých dospělých, kteří odchází z ústavní výchovy.

DC3.1: Zjistit, jak pracovníci vnímají fungování mladých dospělých opouštějící ústavní výchovu v mezilidských vztazích a jak ovlivňuje rodinná situace klienta při odchodu z ústavní výchovy.

DC3.2: Zjistit, jakými možnými způsoby pracovníci pomáhající profese podporují klienty v oblastech trávení volného času, vzdělání a k výběru zaměstnání.

DC3.3: Zjistit, jakými možnými způsoby pracovníci pomáhající profese podporují klienty v oblasti finanční gramotnosti, jejímu uplatnění v životě a bydlení.

DC4: Zjistit, zda se pracovníci pomáhající profese angažují v této problematice na vyšší systémové úrovni. Pokud ano, tak jakým způsobem.

4.1.1 Operacionalizace dílčích cílů do zkoumatelné podoby

Převedení dílčích cílů do zkoumatelné podoby jsem realizovala skrze tazatelské otázky, kterých jsem měla dopředu připravených celkem 17. Tyto tazatelské otázky byly v průběhu rozhovoru systematicky pokládány informantům a dle směřování rozhovoru případně doplněny dalšími, které mě v průběhu napadly. Níže přikládám výčet připravených tazatelských otázek (dále TO):

TO1: Jakým způsobem navazujete spolupráci s možnými budoucími klienty? (Jak vyhledáváte možné budoucí klienty?)

TO2: V jaké životní fázi dítěte si myslíte, že je nejvhodnější navázat spolupráci dítěte/dospívajícího s vaší organizací a proč?

TO3: Mohl/a byste mi popsat, jak probíhá první setkání s možným budoucím klientem?

TO4: Jaký význam má navázání vztahu mezi vámi a klientem a proč si myslíte, že je to důležité? (Pokud si to myslíte.)

TO5: Jakým způsobem se snažíte dosáhnout toho, aby vám klient věřil?

TO6: Jakým způsobem nejlépe zjistit, co dítě potřebuje?

TO7: Jaké vnímáte nejdůležitější potřeby mladých dospělých, kteří odchází z ústavní výchovy?

TO8: Jak vnímáte dovednost mladých dospělých vyrůstajících v ústavním zařízení v oblasti navozování mezilidských vztahů a následném fungování ve vztazích?

TO9: Jakým/i způsobem/y si myslíte, že ovlivňuje rodinná situace klienta, který opouští ústavní výchovu?

TO10: Jakým způsobem podporujete mladé dospělé v oblasti bezpečného fungování v mezilidských vztazích?

TO11: Jakým způsobem podporujete mladé dospělé v oblasti trávení volného času?

TO12: Jakým způsobem podporujete mladé dospělé v oblasti profesní dráhy? (zahrnuto vzdělání, zaměstnání)

TO13: Jakým způsobem podporujete mladé dospělé v oblasti finanční gramotnosti a jejímu praktickému užití?

TO14: Jakým způsobem podporujete mladé dospělé v oblasti bydlení?

TO15: Vnímáte nějaké potřeby změny na makroúrovni v nastavení systému pro mladé dospělé, kteří opouští ústavní výchovu? Pokud ano, tak jaké.

TO16: Snažíte se působit v této problematice i na vyšší úrovni systému? (Politická angažovanost,...)

TO17: Je něco, co byste chtěl/a k danému tématu dodat?

4.2 Oblasti podpory pro mladé dospělé během odchodu z ústavní výchovy

V úvodu praktické části jsem upozornila na to, že součástí práce budou mnou zpracované oblasti podpory pro mladé dospělé, které jsou dle mého názoru důležitým předpokladem při vstupu do samostatného života. Jedná se o kompetence v oblasti fungování v mezilidských vztazích, přípravu na budoucí povolání (zahrnující vzdělání) a hospodaření s financemi. Podporu v těchto sférách života mladých dospělých vnímám jako významnou a v kapitole 4.7 Interpretace výsledků polostrukturovaných rozhovorů, budou navazovat odpovědi na tyto oblasti podpory v rámci Kategorie C: Potřeby adolescentů.

4.2.1 Fungování v mezilidských vztazích

První důležitou oblastí podpory jsem nazvala fungování v mezilidských vztazích, které v sobě zahrnuje mnoho podob. Mladiství vyrůstající v ústavních zařízeních jsou zvyklí nějakým způsobem fungovat ve svém omezeném sociálním prostředím, myšleno tím ústavním zařízením, školou a potažmo nějakou více či většinou méně fungující rodinou. Proto si myslím, že je důležité je podporovat v této oblasti

s ohledem na jejich specifické potřeby a dovednosti. Důležitost podpory pro mladé dospělé vnímám z toho důvodu, že si myslím, že jsou zranitelnější více než ti, kteří nevyrůstali v ústavních zařízením a je potřeba s nimi toto téma probírat.

Fungováním ve vztazích, jako důležitou schopností, jsem se zabývala již ve druhé kapitole, kde jsem zdůrazňovala tzv. partnerský přístup ve vztazích dle Kopřivy, který je založený na rovnocennosti a vzájemném respektu a je podstatou pro budování mezilidských vztahů. Ústavní výchova totiž většinou funguje na tzv. autoritativním stylem výchovy, jejíž podstatou vztah nadřazenosti a podřazenosti, kde personál zařízení je v pozici nadřazených a děti na místě podřízených.

4.2.2 Příprava na budoucí povolání (zahrnuje vzdělání)

Přípravu na budoucí povolání považuji za zásadní věc, přesto že v dnešní době existují názory, že dobré vzdělání není zárukou dobré práce. Myslím si, že kvalitní vzdělání je dobrým předpokladem pro fungování ve společnosti. Úroveň vzdělanosti mladých dospělých z ústavních zařízeních je často nižší než u zbytku společnosti, což se poté odráží v jejich budoucích životech. Vznik této problematiky dle mého názoru může pramenit z častých útěků dětí ze zařízeních, protože tím pádem ani nechodí do školy. Následně vnímám rozvinutí této problematiky v pozdějším věku, kdy jsou umístěni ve výchovných ústavech, jejichž součástí bývají učební obory s nižšími nároky a jeví se jako nejjednodušší volba.

Zároveň bych chtěla s volbou vzdělání a povolání zmínit předávání odpovědnosti na mladé dospělé, kteří vlastně v těchto chvílích rozhodují o své budoucnosti a často si ani neuvědomují důležitost jejich rozhodování se, proto si myslím, že je velmi důležité s nimi mluvit o jejich budoucnosti.

4.2.3 Hospodaření s financemi

Na oblast přípravy na budoucí povolání navazuji tématem podpory v rámci hospodaření s financemi, které úzce souvisí se vzdělaností. Nejen úroveň vzdělání, ale také zkušenosti a předávání odpovědnosti na děti je důležitým předpokladem pro finanční gramotnost. V ústavních zařízeních často právě dochází k tomu, že děti dostávají kapesné a zbytek potřeb za ně zajistí zařízení a oni nejsou součástí toho procesu zařizování. Po odchodu budou sami zodpovědní a mít na svých bedrech hospodaření s financemi a dalšími povinnostmi spojenými s dospělostí.

4.3 Metoda výzkumu a výzkumná strategie

Ze zvolených cílů výzkumného šetření plyne, že jsem zvolila kvalitativní formu výzkumného šetření pomocí polostrukturovaných rozhovorů. Hlavním důvodem je, že mě zajímaly především zkušenosti, názory a postoje informantů, které bych formou kvantitativního šetření nezískala. Formu polostrukturovaných rozhovorů považuji za výhodu, protože jsem si předem stanovila dílčí cíle, ze kterých mi vyplynuly tazatelské otázky, které jsem v průběhu rozhovorů mohla doplňovat dle toho, jakým směrem se rozhovor ubíral. Zároveň si uvědomuji, že kvalitativní formu výzkumu nelze zobecnit a aplikovat na celou populaci, jako je tomu u kvantitativního výzkumu. Avšak jako přednost kvalitativního rozhovoru vnímá možnost zkoumat procesy, ze kterých lze vytvářet nové teorie. (Hendl, 2008)

Empirické šetření probíhalo ve dvou organizacích, v Centru Don Bosco a v Centru J. J. Pestalozziho. Nejprve jsem obě organizace kontaktovala s žádostí o realizaci rozhovorů s pracovníky, které bylo v obou případech vyhověno. V Centru Don Bosco jsem vedla rozhovor se dvěma pracovníky a v Centru J. J. Pestalozziho se třemi pracovníky. Výzkum probíhal v obou organizacích stejným způsobem. S každým informantem byl veden polostrukturovaný rozhovor jednotlivě a se souhlasem vytvoření hlasového záznamu na diktafon a následného zpracování. Po přepsání rozhovorů byly hlasové záznamy smazány. Rozhovory trvaly 25 – 45 minut a na začátku rozhovoru jsem vždy informantovi vysvětlila průběh výzkumného šetření a dala jim prostor k organizačním dotazům. Pro zachování anonymity jsem informanty ujistila, že jejich jména a osobní údaje, díky kterým by mohli být identifikování, nebudu zveřejňovat.

4.4 Zdůvodnění volby zkoumaného souboru

Výzkumné šetření jsem realizovala formou polostrukturovaných rozhovorů s pracovníky pomáhajících profesí, kteří mají zkušenost s podporou mladých dospělých, kteří strávili část života v ústavní výchově. Při výběru zkoumaného souboru jsem zvažovala výběr informantů buď zvolené pracovníky pomáhající profese, anebo mladé dospělé, kteří zažili ústavní výchovu a proces odchodu. Rozhodla jsme se, že pro účely této bakalářské práce je vhodnější zvolit pracovníky pomáhající profese, protože zkoumám podporu, která je mladým dospělým nabízena. Kdybych výzkum prováděla s mladými dospělými, kteří mají zkušenost s ústavní výchovou, vnímám riziko,

že získaná data by byla zkreslená, protože já jako výzkumník bych s nimi neměla navázaný vztah, který je důležitý pro to, aby se mi svěřili s takovými diskrétními věcmi týkající se jejich zkušeností s podporou při odchodu z ústavní výchovy. Navíc, většina pracovníku, kteří mladé dospělé podporují musí splňovat vzdělání dle zákona č. 108/2006 Sb., což kolaboruje s tím, že poznatky z výzkumného šetření lze aplikovat na činnosti, které vykonává sociální pracovník, tedy akademická disciplína, ve které tvořím závěrečnou bakalářskou práci. V následující kapitole 4.5 Popis organizací identifikuji výzkumný vzorek informantů zvlášť v rámci obou organizací.

4.5 Popis organizací

Výzkumné šetření bakalářské práce jsem uskutečnila ve dnech 16. 1. 2023 a 26. 1. 2023 formou polostrukturovaných rozhovorů zaznamenaných na diktafon s pracovníky pomáhající profese ve dvou organizacích Pardubického kraje. Jejich společných znakem je práce s mladými dospělými, kteří mají osobní zkušenost s ústavní péčí. V Pardubickém kraji se jedná o jediné dvě neziskové organizace věnující se této cílové skupině, a proto výsledky praktické části bakalářské práce lze aplikovat na situaci v celém kraji.

4.5.1 Centrum J. J. Pestalozziho

První organizace, která mi poskytla souhlas pro realizaci rozhovorů s pracovníky, je Centrum J. J. Pestalozziho se sídlem ul. Štěpánkova, č.p. 107 a 108, 537 01 Chrudim. Identifikační číslo organizace je 259 18 974. Centrum J. J. Pestalozziho funguje již od roku 1992 a je registrováno jako nezisková organizace, která nabízí 10 registrovaných sociálních služeb a dvě na ně navazující. (Centrum J. J. Pestalozziho, 2023, online)

Název organizace v sobě nese jméno významného světového pedagoga Jana Jindřicha Pestalozziho, který žil na přelomu 18. a 19. století. Jeho hlavní myšlenka byla *posilovat člověka* a přinést mu jen to, *co mu může pomoci*. Kladl důraz na vzdělání dětí a věnoval se také opuštěným dětem, když zakládal sirotčince. Jeho tvorba byla inspirací pro založení této organizace. (Centrum J. J. Pestalozziho, 2023, online)

Dle výroční zprávy z roku 2021 je posláním organizace je: *„zvyšovat kvalitu života rodin, dětí a dospělých, kteří potřebují pomoc a podporu.“* Cílem organizace je: *„kvalitně poskytovat sociální služby, být finančně nezávislí a stabilní.“* Hodnoty

organizace jsou: *„odbornost, spolehlivost, komplexnost, hospodárnost, preciznost a pokora.“*. (Centrum J. J. Pestalozziho, 2023, online) Tato organizace, jak již napovídá její poslání, se věnuje široké cílové skupině, což bychom mohli považovat za nevýhodné, avšak organizace má registrovaných 10 sociálních služeb, z nichž každá se věnuje konkrétní cílové skupině.

Výzkumné šetření jsem realizovala s pracovníky, kteří pracují v Poradenském centru pro děti a mládež. Tato sociální služba: *„pomáhá pravidelně a dlouhodobě připravovat děti a mladé lidi, kteří žijí v ústavních zařízeních nebo v pěstounských rodinách na těžkou životní situaci spojenou s odchodem do samostatného života.“* (Poradenské centrum pro děti a mládež, Centrum J. J. Pestalozzi, 2023, online) Cílovou skupinu tvoří děti a mladí lidí od 6 do 26 let, kteří mají zkušenost s náhradní péčí, nebo jim tato skutečnost hrozí, kteří jsou v péči OSPOD, kteří jsou klienty probační a mediační služby. Rozsah poskytovaných sociální služby tvoří poradenství, individuální konzultace, terapie (individuální a skupinové), víkendová sociálně terapeutická a nácviková činnost, skupina osobnostního rozvoje, týdenní nácvikový pobyt, poskytování služeb v terénu, semináře a vzdělávací aktivity, doprovázení, seznámení s funkcí a účelem různých institucí, služeb a úřadů, příručka pro děti odcházející z dětských domovů nebo pěstounské péče, spolupráce s výchovnými zařízeními, s rodinou, se školou, s kurátory, úřady a dalšími institucemi, síťová setkávání. (Centrum J. J. Pestalozziho, 2023, online)

Popis informantů

V organizaci Centrum J. J. Pestalozzi jsem vedla rozhovory se třemi pracovníky, kteří tvoří tým Poradenského centra pro děti a mládež. Pro zachování jejich anonymity nebudu provádět jejich podrobnou anamnézu, ale pouze stručně představím jejich pozici a identifikuji jejich označení, které budu používat v kapitole 4.7 Interpretace výsledků polostrukturovaných rozhovorů.

Informant 1 je označení pro vysokoškolsky vzdělaného pracovníka v oboru speciální pedagogika v magisterském studiu, který má dlouholetou praxi s mladými dospělými nejen v této organizaci, ale také jako vychovatel v ústavním zařízení.

Informant 2 je označení pro vysokoškolsky vzdělaného pracovníka v oboru sociální práce v magisterském studiu. Informant 2 je v organizaci na pozici sociálního pracovníka, zastupuje pozici krizového interventa a momentálně je terapeut ve výcviku.

Informant 3 je označení pro vysokoškolsky vzdělaného pracovníka v oboru sociální práce v magisterském studiu. Informant 3 má v době rozhovoru dvouletou praxi v této organizaci a jedná se o jeho první pracovní zkušenost s touto cílovou skupinou.

4.5.2 Salesiánský klub mládeže, z. s. Centrum Don Bosco

Druhá organizaci, ve které jsem realizovala výzkumné šetření se souhlasem, je Salesiánský klub mládeže, z. s. Centrum Don Bosco se sídlem Zborovské náměstí 2018, 530 02 Pardubice. Identifikační číslo organizace je 750 459 07. Centrum Don Bosco je samostatnou neziskovou organizací, pobočným spolkem, který spadá pod zapsaný spolek Salesiánské kluby mládeže, z. s. (Centrum Don Bosco, 2022, online)

Název organizace v sobě zahrnuje zakladatele salesiánů Dona Bosca, který žil v 19. století a s jehož činností je celá organizace pevně spjata. Když se Don Bosco v roce 1841 stal knězem, začal pracovat s opuštěnou mládeží, konkrétně s chlapci, které doprovázel k dobrému životu a byl jejich vzorem. Na jeho činnost navazují tzv. salesiáni po celém světě. V České republice spravují salesiáni 10 středisek pro děti a mládež a jedno z nich je právě v Pardubicích. (Centrum Don Bosco, 2022, online)

Posláním organizace je pomáhat mladým lidem, kteří museli odejít z vlastní rodiny nebo jim to hrozí. Organizace doprovází mladé lidi na cestě k nalezení bezpečného místa v životě. Hlavním cílem je*: „napomáhat klientům z řad mladých lidí ve věku 14–35 let, kteří vyrůstají bez zázemí vlastní rodiny (v dětském domově, výchovném ústavu, pěstounské péči), zvládat samostatný život. Nabízíme podporu v období přípravy na samostatný život, při vstupu do něho i v období, kdy již svůj život mimo zařízení či pěstounskou rodinu žijí naplno“* dle výroční zprávy z roku 2021.

Organizace nabízí celkem 4 programy, které stručně popíšu. Hlavním programem je sociální služba Sociální rehabilitace Doprovázení, jejímž základem je individuální práce s klienty ve věku od 14 do 35 let. Druhý program Na vlastních nohou, který doplňuje sociální službu Doprovázení. Tento program je bez věkového omezení a vhodný pro klienty, kteří nemají zájem o pravidelný kontakt (Doprovázení), ale preferují občasné konzultace. Třetí nabízený program je Dny pro dětské domovy, který slouží jako prostor pro seznámení se zájemců o službu s pracovníky. Věkové omezí pro tento program je věk od 12 let. Čtvrtý program jsou Kurzy přípravy na život pro mladé ve věku 13-18 let. Program funguje jako socioterapeutická skupina, jejímž cílem je pomoci mladým lidem lépe se připravit na samostatný život a vytvořit stálou

bezpečnou skupinu, ve které mohou navázat hlubší vztahy. (Centrum Don Bosco, 2022, online)

Popis informantů

V organizaci Centrum Don Bosco jsem vedla rozhovory se dvěma pracovníky, kteří doprovází mladé dospělé. Stejně jako u první organizace, z důvodu zachování anonymity pouze krátce seznámím čtenáře s jejich pozicí v zařízení a identifikuji jejich označení, které budu používat v kapitole 4.7 Interpretace výsledků polostrukturovaných rozhovorů.

Informant 4 je vysokoškolsky vzdělaný pracovník oboru pedagog volného času a učitel náboženství v magisterském studiu. V organizaci Centrum Don Bosco je na pozici pracovníka v sociálních službách a lektor kurzů přípravy na život s čímž se pojí skutečnost, že má několik výcviků a jeden hlavní, psychoterapeutický. Informant 4 má dlouholeté zkušenosti v praxi s touto cílovou skupinou.

Informant 5 je také vysokoškolsky vzdělaný pracovník v magisterském studiu, který je v organizaci na pozici sociálního pracovníka a působí zde také jako salesián. Informant 5 pracuje v této organizaci 5 let, ale jeho zkušenosti s cílovou skupinou jsou dlouholeté.

4.6 Způsob zpracování získaných dat

Jak jsem již zmínila, tak způsob získání dat byl v obou organizacích stejný, a to pomocí individuálních rozhovorů s pracovníky organizací zaznamenaný jako hlasový záznam na diktafon. Hlasové nahrávky byly po přepsání rozhovorů smazány a následovalo zpracování získaných dat.

Zpracování získaných dat probíhalo pomocí kódování. Přepsané rozhovory v elektronické podobě jsem vytiskla a pomocí barevného rozlišení jsem vytvářela tematické okruhy odpovědí, ze kterých mi vyplynuly 4 kategorie, kterým jsem přiřadila svoji barvu. Dle barevného rozlišení jsem rozčlenila jednotlivé rozhovory do tematických úseků, se kterými jsem dále mohla pracovat způsobem, že jsem se postupně věnovala každé kategorii zvlášť v rámci všech rozhovorů. Vzniklé kategorie na sebe navazují a zároveň jsou návodem k odpovědi na cíl výzkumného šetření.

4.7 Rizika výzkumu

Výzkumné šetření bylo realizování je dvou organizacích Pardubického kraje, které mají podobnou cílovou skupinu, ale přesto každá funguje specifickým způsobem. Jako možná rizika výzkumu vnímám výběr pouze dvou organizací, protože výsledky potom nebudu moc zobecnit, avšak jedná se o jediné organizace v Pardubickém kraji, tudíž výsledky lze aplikovat na Pardubický kraj.

Již v kapitole 4.3 Zdůvodnění volby zkoumaného vzorku, jsem zmínila, že vnímám možné úskalí ve výběru výzkumného vzorku, kdy jsem se rozhodovala mezi pracovníky pomáhajících profesí, a nebo mladými dospělými, kteří se osamostatňují. Rozhodla jsem se pro pracovníky pomáhající profese, z důvodu diskrétnosti tématu odcházení z ústavní výchovy, pro které si myslím, že by bylo nutné mít s mladými dospělými navázané vazby, abych dospěla k nezkresleným výsledkům šetření. Zároveň si uvědomuji, že každý jedinec má odlišné vnímání, a proto by každý mohl uchopit odpovědi respondentů jiným způsobem než já.

5. Interpretace výsledků polostrukturovaných rozhovorů

Tato kapitola vznikla v návaznosti na způsob kódování získaných dat a sdělení informantů v rozhovorech. Interpretace výsledků bude rozdělena z důvodu přehlednosti do čtyř kategorií.

Kategorie:

A. *Charakteristika zařízení pracovníků a navázání kontaktu s klienty*

   Kódy: navázání spolupráce, prvotní kontakt, průběh setkání, lokace poskytovaných služeb, vymezení cílové skupiny, vhodnost klientů

B. *Navázání vztahu*

   Kódy: důvěra, bezpečný prostor, oslovování (tykání a vykání), dlouhodobost, sebedůvěra, porucha attachmentu, způsoby navázání vztahu

C. *Potřeby adolescentů*

   Kódy: osobní témata a mezilidské vztahy, původní rodina klienta, zaměstnání, bydlení, finance, zadluženost, omezení svéprávnosti, psycholog v zařízení, dopady koronaviru

D. *Angažovanost pracovníků na vyšší úrovni*

   Kódy: síťová setkání, platforma Do dospělosti, případové konference, nedostatky v nastavení systému

Kategorie A: Charakteristika zařízení pracovníků a navázání kontaktu s klienty

Kategorie 1 slouží k odpovědi na Dílčí cíl č. 1: *Zjistit, jakými možnými způsoby navazují pracovníci kontakt s možnými zájemci o službu a jaký je průběh prvního setkání.*

Kódy, které charakterizují tuto kategorii: navázání spolupráce, prvotní kontakt, průběh setkání, lokace poskytovaných služeb, vymezení cílové skupiny, vhodnost klientů

Z výpovědí informantů vyplývá, že nejčastější způsoby navázání spolupráce s možnými budoucími klienty probíhají v obou organizacích podobným způsobem.

Hlavním zdrojem klientů je pro obě organizace navázaná spolupráce se zařízeními ústavní výchovy, kde v rámci prezentace služby představují dětem a mladistvým jejich službu. Dále se klienti do organizací dostávají skrze doporučení vrstevníků, kteří jsou stávajícími klienty služby, nebo skrze doporučení OSPOD.

Všichni informanti se shodli na tom, že je důležité mít navázané pracovní vztahy se zařízeními, které jim jsou schopné vytipovat možné budoucí klienty, kteří by s nimi mohli spolupracovat. Informant 1 říká, že: *„ ...jezdíme vždy prezentovat po nějakém čase naši službu, (...) a na klientech je, jestli s námi budou spolupracovat, protože všechno je na bázi dobrovolnosti.“* Informant 2 ze stejné organizace ještě doplňuje, že: *„Moc nových a dalších zařízení nepřibíráme, nejsme schopni tam pak zajíždět. Takže přibíráme klienty ze stávajících zařízení, se kterými máme už spolupráce.“* Na otázku, zda mají klienty pouze v Pardubickém kraji Informant 2 z organizace Centrum J. J. Pestalozziho odpověděl, že tím způsobem sice organizace začínala, ale že děti často mění ústavy, tudíž jezdí do více krajů. Oproti tomu Informant 4 z organizace Centrum Don Bosco v rozhovoru uvádí, že jezdí do zařízeních pouze po Pardubickém a Královehradeckém kraji.

Definici cílové skupiny obou organizací jsem rozebrala již v kapitole 4.4 Popis organizací**.** Pokud jedinec projeví zájem o službu, obě organizace postupují dle směrnic, které jim udává zadavatel. Důležité je se vzájemně poznat a říct si, k čemu služba slouží, jaká jsou pravidla a případně hovoří o zakázce klienta. Informant 3 zmiňuje zajímavou věc ohledně vhodnosti spolupráce určitého klienta s určitým pracovníkem a říká: *„(...), ale prostě vědět, co má to dítě za sebou a na základě toho i já jako sociální pracovnice potom vyhodnocuji, jestli ta další spolupráce bude na mně nebo ne. Protože ve chvíli, kdy tam jsou týrání, zneužívání, tak je to spíš tematika pro terapeuta. Tím, že si ty děti občas předáváme samozřejmě s jejich souhlasem, tak třeba jsem měla holčinu a rovnou ji předala kolegyni a ta s ní začala pracovat terapeuticky.“* Tento důležitý poznatek Informanta 3 vnímám jako důkaz, že pracovníci o klientech přemýšlejí a komunikují mezi sebou vhodnost spolupráce s určitým klientem.

Z hlediska navázání spolupráce jsem se informantů dotazovala, v jaké životní fázi je dle nich vhodné navázat spolupráci s dětmi potažmo dospívajícími s jejich organizací. V tomto ohledu se odpovědi informantů zastupující obě organizace lišily. Informanti z organizace Centrum J. J. Pestalozzi se shodují, že je důležité navázat

spolupráci s dítětem co nejdříve. Informant 1 říká: *„(...) měnili jsme cílovou skupinu, snižovali jsme věk od 6 let (bylo dříve od 10). Od 6 do 26 let je naše cílová skupina. Příprava na odchod začíná podle mě v době, kdy my začínáme spolupracovat.“*. Nízkou hranici věku cílové skupiny v organizaci Centrum J. J. Pestalozzi dála hájí Informant 3, který z vlastní zkušenosti říká, že: *„(...) v čím dřívějším věku, tím lepší. Protože si ho člověk předpřipravuje na další spolupráci. Vidím to, protože nejsem ve službě tak dlouho, jako kolegové a je hrozně hezké pozorovat ty děti, které s nimi pracují už vlastně dlouhodobě, tak kam se vlastně posunuli. Že tam je ten vývoj neskutečný.“* Pokud to shrnu, tak organizace Centrum J. J. Pestalozzi vnímá dlouhodobost při práci s klienty jako důležitý prvek s předpokladem úspěšného plnění cílů ve spolupráci a především v situacích, kdy mladí dospělí odcházejí z ústavní výchovy.

Informanti z organizace Centrum Don Bosco pojali odpověď na otázku, kdy je vhodné navázat spolupráci, trochu jiným způsobem. Z kapitoly popisu organizace plyne, že cílovou skupinou Organizace jsou jedinci ve věku 14 – 35 let. Informant 5 odpovídá, že z jeho zkušeností je nejlepší navázat spolupráci ideálně minimálně 2 roky před odchodem z ústavní výchovy, tedy většinou okolo těch 15 let. Informant 4 na tutéž otázku odpovídá, že: *„Ideálně je to 15-16 věk, když je to dítě ještě v zařízení, kde v uvozovkách se řeší ve směs ty měkké cíle, kde on vypráví o svých konfliktech, láskách, zklamání. Může pokračovat ve sdíleních, jak to má se svoji bio rodinou, pěstouny, vychovateli v zařízení... A v tomhle setkávání se obě strany setkávají a měla by kvést nějaké důvěra, nebo alespoň vazba. Dejme tomu, aby ten mladej, potom když ze zařízení odchází, aby na to všechno nebyl sám, že tam ta spolupráce nekončí.“* Organizace Centrum Don Bosco má spodní hranici cílové skupiny 15 let z toho důvodu, že v rámci poskytované sociální služby Sociální rehabilitace – Doprovázení je cílem pomáhat mladým lidem v rozvoji jejich osobnosti a je zde kladem důraz na to, aby mladý rozuměl svým cílům, aby byl motivovaný a uměl se participovat na plnění cílů.

Kategorie B: Navázání vztahu

Kategorie Navázání vtahu mezi pracovníkem a klientem odpovídá na Dílčí cíl č. 2: *Zjistit, jak pracovníci navozují důvěru s klienty a jaký má význam v jejich práci.*

Kódy, které charakterizují tuto kategorii: důvěra, bezpečný prostor, oslovování (tykání a vykání), dlouhodobost, sebedůvěra, porucha attachmentu, způsoby navázání vztahu

Důležitost v navázání vztahu s mladými dospělými a budování důvěry mezi pracovníkem a klientem vnímají všichni informanti a kladou na to důraz při jejich práci. Informant 2 říká, že v jejich typu zařízení je důvěra alfa a omega všeho, tedy že jejich práce je založena pouze na důvěrném vztahu.

Na otázku, jakým způsobem se pracovníci snaží dosáhnout důvěry Informant 1 odpovídá: *„Je důležité být autentický, mluvit normálně a na nic si nehrát. U každého dítěte je to individuální, někdo má jasno proč přichází(…) Když je to na doporučení pracovníků, tak připomínáme, že je to na bázi dobrovolnosti.“* V návaznosti na tuto odpověď mě napadla otázka, jak to mají s oslovováním s klienty, zda si tykají nebo vykají. Informant 1 reaguje, že svým klientům vždy nabízí tykání a zároveň respektuje, když klient nechce, ale že si s většinou klientů tykají.

Informant 2 a Informant 3 ve své odpovědi na význam důvěry ve vztahu zmiňují skutečnost, že k nim do zařízení klienti chodí, aby měli bezpečný prostor, co se týká ostatních dětí, pracovníků v ústavních zařízeních, rodičů. Informant 3 dodává: *„(…) a to pravidlo, že to co tady padne, tak fakt zůstává mezi námi a není to jako v ústavech, kdy někdo řekne, že vychovatelka je…., tak já nepůjdu za tou vychovatelkou a neřeknu jí to. S tím dítětem fakt otevřeně mluvím o tom. Pokud je z jeho strany něco, co by chtěl říct a on se bojí, tak jdeme společně. Když pořádáme síťová setkání, tak dítě ví, o čem se tam bavíme, je přítomen, ví co se s informacemi děje a neděje. Vědí, že si píšu zápisky atd. Snažím se k nim být férová.“*.

Klíčové hodnoty pro navázání vztahu důvěry jsou pro informanty ze zařízení Centrum J. J. Pestalozziho: autentičnost, individuální přístup, dobrovolnost, bezpečný prostor, férovost, upřímnost, dlouhodobost

Postupně se přesouvám k odpovědím pracovníků ze zařízení Centrum Don Bosco, kteří se chopí odpovědi na otázku, jaký má význam důvěra ve vztahu velmi obsáhle. Informant 4 zachází z odpovědí opatrně a vyjadřuje se, že to jsou velmi jemné věci, které odkrývá až po dlouhé době spolupráce. Také říká, že se mu lépe pracuje po překonání nějakých společných krizí, kdy k sobě klienti pouští pracovníka blíž a říkají mu o velkých bolestech. Doplňuje to příkladem: *„Potom když ten mladý dospělý nezaplatí ten nájem, nebo nemůže chodit do práce, nemůže vstávat, tak my víme, že zrovna teď má fakt krizi, není o tom, že mu budu volat ať vstává a hnát ho do práce. Ale budu mu volat odpoledne a budu se s ním chodit procházet a budeme si povídat o rodině,*

protože zrovna teď se mu ozval brácha, o kterým 5 let nevěděl. To jsou fakt takový jemnosti, který my na začátku nemůžeme vědět a mnohdy o tom neví ani ten klient, že má nějaký trápení, on se mnohdy najednou zasekne, nefunguje a opakuje se mu to.“. Na tomto příkladu Informant 4 vysvětluje nejen důležitou roli pracovníka při překonávání krizí mladého dospělého, ale také navazuje tím, že má velký přínos a přesah sociální práce, když má pracovník nějaký výcvik, aby právě viděl ve svých klientech to, co vidět není a uměl s tím pracovat.

Na otázku jakým způsobem se snaží dosáhnout důvěry Informant 4 odpovídá: *„Já hlavně potřebuju, aby věřili sami sobě, to mi bohatě stačí. A když já je v tom nějak doprovodím, tak si myslím, že je mise splněná. Myslím, že to není nic speciálního, odlišného od vytváření vztahu s jinými mladými lidmi, jenom kladu hodně důraz na trpělivost a pochopení, protože ty děti jsou fakt hodně rozbitý a já je potřebuju víc tolerovat, než ostatní děti, který doma zázemí mají.“* Informant 4 je jediný, který odkryl téma sebedůvěry mladých dospělých z ústavní výchovy, což jsem předpokládala, že zmíní více informantů.

Informant 5 se k navázání důvěry ve vztahu s mladými dospělými vyjadřuje především ilustrativně na příkladech, ze kterých vyplývá, že důvěra je něco, na čem se staví a padá jejich práce. Půjčuje si příklad z manželství, když říká, že jsou s klienty nejen v dobrém, ale i ve zlém, stejně jako to popisuje Informant 4 při společném překonávání krizí.

Na otázku, jakým způsobem se snaží dosáhnout důvěry Informant 5 odpovídá, že se o mladého člověka zajímá a na druhé straně ho také pouští i do svého osobního světa mimo práci, kdy s nim sdílí, co ho baví a jak žije. Svoji odpověď doplňuje tím, že říká: *„Potom u těch mladých lidí, se kterými pracujeme, tak ta důvěra se navazuje tím, že neutečeme při prvním problému. Protože každé dítě toho vychovatele nějak zkouší a tak je to taky i u těch mladých lidí. Někdo to může dělat vědomě. Někdo to vlastně nedělá vědomě, ale prostě je to tak, že na základě toho narušeného attachmentu, tak oni se taky třeba někdy odtáhnou, nebo prostě někdy nemají vůbec náladu se s námi bavit.“* Informant 4 ve své odpovědi také naráží na poruchu attachmentu u klientů, když říká, že jeho hodnotu určují ostatní lidé a že když: *„se děcka hodně často setkávají s tím - jsi debil, jsi nemožný, umři - no tak si tohle o sobě budou myslet taky. A to se nedá naučit za půl roku a nedá se to ani předat slovem. To si myslím, že můžou vytáhnout z těch*

vztahů. Ještě další mocný element je na kolik mají ten attachment skutečně porušený a to už je na hodně dlouhou a dost intenzivní terapii a to nesešije žádná dlouhodobost.“ Oba informanti otevírají téma poruchy attachmentu, které se může u dětí z ústavních zařízení objevit na základě toho, co si prožili a shodují se, že práce s nimi vyžaduje odborníka. Já jsem se tomuto tématu krátce věnovala v teoretické části bakalářské práce, kde jsem vycházela z dostupných zdrojů, které naznačovaly, že děti, které mají skutečně porušený attachment je malé množství, ale vyžadují velmi intenzivní a dlouhodobou terapii.

Klíčové hodnoty pro navázání vztahu důvěry jsou pro informanty ze zařízení Centrum Don Bosco: dlouhodobost, individuální přístup, překonání krizí, přesah sociální práce, zájem o člověka, trpělivost a schovívavost, tolerance, sebedůvěra klienta.

Kategorie C: Potřeby adolescentů

Kategorie Potřeby adolescentů vznikla v návaznosti na odpovědi na tazatelské otázky, které se odvíjely od Dílčího cíle č. 3: *Zjistit, jaké vnímají pracovníci nejdůležitější potřeby mladých dospělých, kteří odchází z ústavní výchovy.* Vzhledem k obsáhlosti Dílčího cíle 3, jsem stanovila další 3 podcíle, které zní: DC3.1: *Zjistit, jak pracovníci vnímají fungování mladých dospělých opouštějící ústavní výchovu v mezilidských vztazích a jak ovlivňuje rodinná situace klienta při odchodu z ústavní výchovy.* DC3.2: *Zjistit, jakými možnými způsoby pracovníci pomáhající profese podporují klienty v oblastech trávení volného času, vzdělání a k výběru zaměstnání.* DC3.3: *Zjistit, jakými možnými způsoby pracovníci pomáhající profese podporují klienty v oblasti finanční gramotnosti, jejímu uplatnění v životě a bydlení.*

Kódy, které charakterizují kategorii 3: osobní témata a mezilidské vztahy, původní rodina klienta, zaměstnání, bydlení, finance, zadluženost, omezení svéprávnosti, dopady koronaviru

Potřeby adolescentů jsou hlavní kategorií praktické části bakalářské práce. Vzhledem k šíři tématu se jedná také o nejobsáhlejší kategorii. Informantům byla nejprve položena tazatelská otázka, jaké vnímají nejdůležitější potřeby mladých dospělých, kteří odcházejí z ústavní výchovy a následně případně doplněna dalšími otázkami. Odpovědi informantů z důvodu přehlednosti dále rozčlením na oblasti: **osobní témata, původní rodina finance, zaměstnání a bydlení.**

Osobní témata (překonání krizí, sebedůvěra, osobnost, mezilidské vztahy)

Všichni informanti z organizace Centrum J. J. Pestalozzi v úvodu svých odpovědích zmiňují dopady koronaviru na potřeby dětí z ústavní výchovy. Shodují se na tom, že dříve byla pro dospívající důležitá témata týkající se především řešení praktických věcí v životě (bydlení, finanční gramotnost...), ale od doby koronaviru jsou jejich ústřední témata více osobnější. Informant 1 říká, že: *„Více hasí požár, co je pálí… Důležité je, aby byli vybaveni osobnostně, vnitřně a měli zpracované věci, různá svá traumata a věci, která často ústavní výchova přináší. Aby měli i praktické informace a na koho se obrátit, když budou řešit různé věci. Aby měli někoho, konkrétního člověka, se kterým mají navázaný vztah, důvěřují si. A to jim nabízíme my. Případně je přesměrováváme na další služby. Potřebují mít vědomostní vybavení, ale zároveň i nějaký background, kdo jim pomůže.“.*

Informant 2 hovoří o potřebě zpracování traumat z minulosti, aby mohli následně fungovat jako relativně vyrovnaní lidí smíření s minulostí. Svoji odpověď zakončuje, když říká: *„(…) je důležité, aby děcka mohly zažít přijetí a důvěru. Aby v rámci ústavní výchovy a odcházení mohly vědět, co znamená důvěra a odcházení by pro ně bylo snazší. Aby mohly důvěřovat, ale ne slepě naletět, aby nevytvářeli patologické vztahy.“.* Informant 3 navazuje s odpovědí na Informanta 2, když říká, že: *„Oni to mají s tou důvěrou složité. Někteří to mají tak, že důvěřují všem za každou cenu, protože to potřebují, někomu věřit…Pak máme děti, které to mají hodně obtížné s tím, aby k někomu navázali důvěru…Je to individuální. U holek je to hodně o tom, že nejsou úplně milované a přijímané, že tam není ta mateřská láska, tak pak je pro ně každý partner životní a největší láska...“.*

Informant 4 odpovídá na otázku, jaké vnímá nejdůležitější potřeby mladých dospělých především z hlediska vztahových potřeb a zmiňuje také spirituální potřeby, které ale dále nerozvádí. Informant 4 si nemyslí, že jsou jejich klienti handicapovaní nebo limitovaní v hmotných věcech, nebo v možnostech, jaké mají děti, které vyrůstají v rodinách. Říká, že nejvíce limitovaní jsou ve vztahových procesech a v těch je nejdůležitější je podporovat. Opět zdůrazňuje potřebu sebedůvěry, když říká, že: *„(…) věřit sám sobě, že to zvládnu, že být v krizi neznamená odejít, že to není špatně, ale naopak vyvinout jinou strategii, nebo způsob, jak to překonat a chtít to překonat (…). Potřebují, aby je někdo viděl, aby je někdo respektoval, aby měli okolo sebe lidi, kterým*

na nich záleží, tak to v první řadě.“ Zároveň Informant 4 vysvětluje potřebu podporovat mladé dospělé v nastavení hranic, aby se učili, že odmítnutí, není odmítnutí jejich osoby, ale pouze nějakého chování. Říká, že: *„(...) oni nemají tu sebehodnotu úplně zautomatizovanou, uvědomělou (...). Proto jsou často i ty potíže v práci, když jim tam mistr vyhubuje, že chodí pozdě, že má dlouhý kouřový pauzy, neděláš to tak jak bys měl, seš málo rychlej atd. Tak oni to neumí oddělit a čtou to jako, že jsou neschopní a odejdou, často se to u nich takto děje.“* Tímto informant 4 naráží také na potíže s pracovním zařazením mladých dospělých, které si uvědomuje. Více tuto problematiku okomentuji v oblasti zaměstnání.

Když informant 5 říká: *„(...) aby si našli třeba protějšek, jo nebo prostě kamarády, aby měli prostě nějaké koníčky. Aby dbali na to pracoviště, aby tam měli co nejlepší vztahy.“, myslí tím, že* se snaží své klienty podporovat, aby měli kvalitní síť vztahů.

Bydlení

Někteří informanti doposud narazili na téma prostupnosti dětí v ústavní výchově a časté měnění ústavů. Centrum J. J. Pestalozzi na tuto problematiku reaguje tak, že nemají územně ohraničené působení jejich organizace. Pro podporu mladých dospělých v oblasti bydlení Informant 1 odpovídá, že se snaží, aby člověk, který odchází z ústavního zařízení měl informace o možnostech bydlení k tomu regionu, kam míří a dodává, že k organizaci Centrum J. J. Pestalozzi patří Dům na půli cesty v Havlíčkově Brodě.

Informant 3 shrnuje nejčastější formy bydlení, kam mladí dospělí po ukončení ústavy míří. Zmiňuje domy na půli cesty, azylové domy, spolubydlení. Vyjadřuje se k domům na půli cesty, které popisuje ze zkušeností tak, že se tam klientům moc nechce, protože se tam musí dodržovat nějaká pravidla a oni chtějí svobodu. O nájemném bydlení hovoří ve většině případů jako o nereálném z finančních důvodů, když říká, že spoustu klientů už mají nějaké dluhy. Naopak velmi vřele se vyjadřuje k dětským domovům, jejich součástí jsou startovací byty, do kterých mohou následně jejich absolventi jít. Celkově ale Informant 3 vnímá možnosti bydlení pro mladé dospělé jako nedostačující.

Informant 4 na otázku podpory bydlení pro mladé dospělé odpovídá, že nabídka bytů je velmi dobrá, ale dostupnost nikoli a to z důvodu finančních. Informant 4 popisuje

varianty bydlení podobně jako Informant 3, přičemž říká, ze Centrum Don Bosco pronajímá svým klientům 3 byty a součástí programu doprovázení je poté podpora fungování v samostatném bydlení.

Informant 5 také nabízí výčet nejčastějších bydlení mladých dospělých, který se nijak neliší od odpovědí, které jsem zaznamenala u předchozích informantů. Rozvádí myšlenku spolubydlení, když popisuje: *„Často to je tak, že oni se prostě domluví s nějakým kamarádem (…). Jako, někdy to samozřejmě nedopadne. Jo že prostě ti kamarádi jsou kdoví jací jako. Takže je to takové to bydlení… Prostě u kamarádů, s kamarády často jako končí ve měsících.“* Informant 5 tímto opět naráží na to, že on jako doprovázející se snaží podporovat klienty ve vytvoření kvalitní sítě vztahů, protože se často stává, že jsou klienti příliš důvěřiví či naopak. Právě v oblasti spolubydlení tím naznačuje na možná rizika s tím spojená.

Původní rodina

V rámci podpory mladých dospělých jsme s informanty narazili na téma původní rodiny a její roli v životě mladých dospělých, kteří vyrůstali v ústavní výchově. Informant 3 vnímá tzv. transgenerační přenos, když popisuje: *„(…) i přes to, že občas rodiče dělali, to co dělali a dějí, tak mají pořád v životě toho jednotlivce obrovský význam… Takových jedinců, co se vymaní ze vzorce té rodiny, je hrozně málo. I v těch ústavních zařízeních mají přehled něčeho, my jim také ukazujeme, jak se dá fungovat, ale stejně je většinou ta rodina ovlivní natolik, že je stáhne. A ve finále na tom jsou úplně stejně jako celá ta rodina.“* Na navazující otázku, jak v takovém případě s jedinci pracovat, aby nedocházelo ke kopírování vzorců rodiny Informant 3 odpovídá, že je vše o velmi intenzivní spolupráci.

Informant 4 souhlasí s významem původních rodin v životě dětí, když říká, že: *„(…) je důležité hrnout kontakty, aby si děti sami vyrobily kontakt, aby pochopily, jak to doma vlastně funguje. Velmi často se to děje, že ty děcka ze zařízení jdou k rodině a mám dojem, že cigoši to mají trochu intenzivnější než bílí. Oni jsou hodně komunitní a oni jsou jako mravenečci, oni to samostatně neumí a naopak v komunitě zesílí, jsou šikovnější. Ti bílí mi přijde, že to umí nějak jako líp, ale to může být jenom můj zkreslený názor… Na jedu stranu je to dobře, na druhou je to více ohrožující.“* V této odpovědi Informant 4 zmiňuje, že vnímá rozdílný přístup k původní rodině z hlediska rasové

příslušnosti, když říká, že romská národnost je více přizpůsobena k žití v komunitách, a proto romské děti více tíhnou k původním rodinám, než běloši.

Informant 1 na otázku, jak přistupují k situacím, kdy děti po dosažení zletilosti míří z ústavní výchovy zpět domů odpovídá, že: *„U spousty to dobře není, protože z nějakého důvodu v ústavu vyrůstali, rodina se o ně nezajímala. Často se stává, že se rodiny začnou ozývat před 18. rokem, protože mají na dítěti finanční zájmy, dítě dostává odchodné, dostává zaopatřovací příspěvek. Takže mluvíme o rizikách návratu do rodiny.“* Podobnou zkušenost s pouze finančním zájmem původních rodin popisují i ostatní informanti. Informant 2 tvrdí, že je dobré, když se jim v zařízení kontaktovat jejich absolventy, kteří sdělí stávajícím klientům, jak to probíhalo, když se vrátili do rodiny. Informant 3 k návratu do původní rodiny říká: *„Je důležitý se nebát a fakt natvrdo s nimi o tom mluvit, že když ten táta pije a fetuje, tak to není úplně dobré prostředí, kam by ses měl vracet. Říkám jim: Nikdy nebudeš fungovat tak dobře, když tam to zázemí nebude. Kde budete bydlet. Kde budete shánět peníze?...“* Všichni pracovníci z Centra J. J. Pestalozzi cítí potřebu své klienty chránit před finanční zneužitím jejich původních rodin, když odcházejí z ústavní výchovy.

Finance

Informant 2 se k podpoře zaměřující se na finanční gramotnost vyjadřuje tak, že vnímá mnoho programů, které jsou zaměřené na podporu finanční gramotnosti dětí z ústavní výchovy, kdy například banky mají své dobrovolníky, kteří chodí do zařízeních. Informant 5 vnímá finanční podporu jako jednu z nejčastějších zakázek mladých dospělých, kteří chtějí doprovázet.

Informant 4 přichází s poznatkem, že: *„V zařízení to měli dost jednoduchý, ve smyslu, že mají zaplacenou elektřinu, vždy je tam prášek na praní, vždy teče teplá vody, když se mi něco rozbije, tak vždy je tam někdo, kdo to zajistí. V tom samostatném životě jsou často překvapení, že je toho na ně najednou hrozně moc. Tím, že my ostatní vyrůstáme v rodinách, tak je to porovnání, že ostatní děti do toho vstupuji postupně, učí se to. Tady je to najednou, z nuly na sto.“* Když jsem se Informanta 4 zeptala, zda opravnu vnímá proces hospodaření s financemi z nuly na sto odpovídá: *„Jako jsou šikovnější než dřív. Ale ten pocit za těmi zády se učí dlouho. Já si to teď uvědomuju u klienta, se kterým spolupracuji 5 let, ten teprve poslední dobu si to uvědomuje, že za ním nikdo nestojí, že musí fakt sám…že se nemůže spoléhat na nikoho kolem.“*. V porovnání

s odpovědí Informanta 1, který říká, že je důležité, aby za sebou klienti měli background Informant 4 tvrdí, že je důležité, aby si uvědomovali, že se mohou spolehnout pouze sami na sebe.

Zeptala jsme si Informanta 5 na míru zadluženosti klientů a on odpovídá, že si nevybavuje nikoho, kdo by byl zadlužený. Zmiňuje zaopatřovací příspěvek a říká, že klienti většinou finanční prostředky mají a že: *„(…) zatím mám zkušenost, čím víc peněz mají, tak tím je to jako vlastně rizikovější.“* Zároveň říká, že klienti, když odcházejí z ústavního zařízení, mají ještě například nějaké dědictví nebo sirotčí důchod, takže ty prostředky mají. Také hovoří o tom, že se jako zařízení snaží podporovat klienty v oblasti finanční gramotnosti, aby nakládali s financemi přiměřeně. Informant 5 jako jediný zmiňuje, že v posledních pěti letech vnímá, že stoupá počet klientů, kteří nejsou schopni zvládat finanční gramotnost. Popisuje: *„Dřív jich tolik nebylo, že potřebují omezení svéprávnosti, nebo nějakou jako podporu i zákonnou (…), že zkrátka nejsou schopní to prostě zvládnout. Prostě bydlet pracovat jako úplně jako nezávislá osoba.“* Informanta 5 jsem se dále zeptala, jak řeší situace, když vnímají, že je potřeba zasáhnout a učinit nějaké z opatřeních. Informant 5 říká, že se jako organizace radí s různými odborníky, se zařízením ústavní výchovy, pokud je zde jedinec umístěný, dále s praktickým lékařem či dalšími organizacemi, jako je například chráněné bydlení. Následně navazuje psychologické vyšetření a rozhodnutí soudu, který v případě omezení svéprávnosti určí jedinci opatrovníka.

Zaměstnání

Oblast práce již lehce naznačil Informant 4, když říkal, že má zkušenost s tím, že klienti mají problém s pochopením kritiky jejich chování, jak v osobním, tak také v pracovním životě. U svých klientů popisuje častý jev, když říká: *„ Představa, že by měli ráno v 5 vstávat a na 6 být v práci do odpoledne, noční směny, venku v zimě, náročné prostředí, lidi k nim nejsou vždy přátelští. (…) Takže ty pracovní pozice pro děti, které čerstvě vylétnou ze zařízení se strašně rychle mění. Často ukončují a zkouší nové a nové, jsou často v krizi a mají dojem, že jim je líp na pracáku, jsou zklamaní, znechucení… Takže by ideálně potřebovali méně práce, více peněž, méně tlaku, více kamarádů, takhle by se jim to líbilo. Aby se o ně stát staral dál, jako to bylo v zařízení, přesto, že proti tomu hodně nadávali, vymezovali se. Tak jim to chybí, už to vědí.“* Svoji odpověď doplňuje, když říká, že vnímá nárust velkého množství somatizujících klientů,

kteří by měli zvládat pravidelně chodit do práce. K somatizaci dodává, že se jedná o lehké nemoci typu rýmy, kašle atd., které většina ostatních pracujících vnímá jako neohrožující pro kolegy, ale oni si berou hned nemocenskou.

Kategorie D: Angažovanost pracovníků na vyšší úrovni

Kategorie Angažovanost pracovníků na vyšší úrovni vznikla v návaznosti na Dílčí cíl č. 4: *Zjistit, zda se pracovníci pomáhající profese angažují v této problematice na vyšší systémové úrovni. Pokud ano, tak jakým způsobem.*

Kódy, které charakterizují tuto kategorii: síťová setkání, platforma Do dospělosti, případové konference, nedostatky v nastavení systému, psycholog v zařízení, salesiánství

Informant 1 se vyjadřuje k tématu angažovanosti pracovníků následovně*: „Cítím potřebu o této problematice mluvit. Odstartovali jsme aktivitu, která se jmenuje síťové setkávání, to znamená, že nemluvíme jenom s klienty, ale setkáváme se i s tím okolím klienta.“* Pokračuje: *„Podíleli jsme se také na tvorbě průvodce pro lidi, kteří připravují děcka na odchod z ústavní výchovy. Takže jsme s jinými organizacemi a s lidmi, kteří si prošli ústavní výchovou jsme tvořili průvodce. Začala zde vznikat platforma Do dospělosti.“* Na otázku, zda organizace Centrum J. J. Pestalozzi využívá případové konference Informant 1 odpovídá: *„Ano, ale my je nesvoláváme. Jsme rádi, když tam jsme.*“ a opět se vrací k síťovým setkáním: *„Využíváme síťová setkávání, na které jsme psali metodiku, kterou jsme poté poskytli všem v té platformě. Vnímám je jako dobrý nástroj, na nižší úrovni než je případová konference, ale zase to může být častěji.“* Informant 1 vyzdvihuje organizaci Centrum J. J. Pestalozzi, když říká, že vytvořili metodiku na síťová setkání, kterou považují za vhodný nástroj pro setkávání s klienty a jejich okolím.

Na otázku jaké vnímá Informant 1 nedostatky v nastavení systému pro mladé dospělé odpovídá, že jich je spousta a nabízí krátký výčet: *„Mladý dospělý většinou nezná, jednou viděl svého kurátora pro dospělé. Má pracovníka OSPOD, se kterým má navázaný vztah a poté se má obracet na kurátora pro dospělé, kterého ani nezná. Dále vnímám nedostatečnou přípravu k praktických věcech. Nedostatečnou informovanost, na jaké peníze má dítě nárok. Spousta věcí není dotažených. Je potřeba o tom informovat širší odbornou veřejnost.“* Náš rozhovor informant 1 zakončuje tím, když říká, že podpora by měla jít také do organizací, které pracují paralelně se systémem, jako jsou

organizace Centrum J. J. Pestalozzi a Centrum Don Bosco. Informant 2 souhlasí s tímto tvrzením, když říká, že by takových organizací mělo být víc, protože mají velký smysl.

Informant 3 si o nedostatcích v nastavení systému pro ústavní děti myslí, že bychom se měli více zaměřit na osobnosti vychovatelů, které považuje za živý organismus v ústavních zařízeních a kteří dávají vzor dětem. K pracovníkům v zařízeních dále říká, že: *„by bylo fajn tam mít více chlapů, aby měli především kluci nějaký vzor a ne jen teta sem a teta tam.“*, čímž se opět vrací k důležité roli vychovatelů, jako vzoru pro děti. Informant 3 ještě popisuje zajímavou zkušenost s psychiatrickou péčí, když říká, že velké množství dětí je medikovaných a dříve nebyly.

Informant 2 říká, že: *„(…) je důležité, aby lidi věděli, že existuje něco jako dětský domov se školou. Že nejsou jenom děti z děcáků a hlavně, aby strhli tu nálepku, že když je někdo z výchovňáku, že to je špatný. S tímhle já bojuju. Většinou mají dysfunkční rodinu, a proto jsou ve výchovném ústavu. Aby lidé věděli, jak je možné je smysluplně podporovat a jak jim umožnit tu cestu trochu líp.“*. Všichni informanti se shodují na tom, že potřeba šířit osvětu mezi širokou veřejností o cílové skupině dětí vyrůstajících v ústavní výchově.

Informant 4 říká, že si nemyslí, že by mladí lidé byli makrosystémem limitováni a naopak vyzdvihuje fungující zaopatřovací příspěvek a nadace, které podporují mladé dospělé. Informant 5 o nedostatcích hovoří ve smyslu prostupnosti dětí v systému ústavní výchovy, když hovoří o zkušenostech, že děti často mění ústavní zařízení, na čemž se shoduji i s ostatními informanty.

V rámci tématu angažovanosti pracovníků a navázání spoluprací s organizacemi Informant 4 popisuje tzv. síťování, které má za cíl propojit poskytovatele sociálních služeb a umožnit jim spolupráci. (Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2017) Informant 4 říká, že organizace Centrum Don Bosco vnímá důležitost v síťování a cituji*: „míváme schůzky na OSPODu, to teda není pravidelné, že by to bylo každým rokem, to bychom chtěli zavést, je pravda že i ty pracovnice se tam docela mění a teď to budeme mít asi po třech letech, protože si pamatuju, že to bylo ještě před covidem. Teď bychom to měli mít ve dvou schůzkách rozdělené s celým OSPODem, to by mělo být dobrý...“* Na otázku, kdo inicioval setkání s OSPODem Informant 4 říká, že to vzešlo z nějaké porady, kde se pracovníci potkávají na různých platformách s různými zástupci organizací, ale že iniciátorem je spíše Organizace.

S Informantem 2 jsme se během rozhovoru ubrali zajímavým směrem, když jsme řešili vhodnost odborníků (především psychologů) v zařízeních ústavní výchovy. Shodli jsme se, když informant 2 říká, že: *„Důvěra v zařízeních u dětí k dospělým je velmi křehká a hrozně málo kdy tam je… Když budete mít psychologa a řeknete, že každé pondělí se budete bavit s tímhle psychologem, tak to ztrácí význam dobrovolnosti. K nám děti chodí, protože chtějí a ne že jim to někdo řekl, že musí.“* Tématem vhodnosti profese psychologa jsem se zabývala v první kapitole teoretické části, kde jsem popisovala ústřední profese v ústavních zařízeních. Myslím si, že pro děti je mnohem méně stresující řešit své zakázky s odborníkem, který se nachází mimo zařízení.

Provázanost Centra Don Bosca a salesiánství

Informant 5 je v zařízení na pozici sociálního pracovníka a zároveň zde působí jako Salesián. Proto jsem se na konci rozhovoru Informanta zeptala na otázku, zda by mi mohl popsat provázanost organizace se Salesiány. Informant 5 o sobě říká, že to že je salesián znamená, že rozhodl nějak naplnit svůj život, nehovoří tedy pouze o normální práci, ale o poslání, které má od zakladatele Dona Bosca. Práce ho naplňuje, protože mladé dospělé z ústavní výchovy vnímá jako nejkřehčí a nejpoznamenanější skupinu.

Informant 5 říká: *„Myslím si, že pro tu naši práci je velmi cenné mít ještě jiné zdroje než ty běžné. (…) Tím myslím křesťanství. (…) Přinášet něco specifického je strašně důležité. Nejsme běžná sociální služba, máme něco navíc. (…)“* Z rozhovoru s Informantem 5 je patrné, že je pro něho důležité šířit osvětu mezi veřejností o jejich organizaci a právě vyzdvižení specifika organizace vnímá jako dobrý nástroj. Navíc říká, že vyznání křesťanství není podmínkou, ale vysvětluje, že hodnoty křesťanství jsou velmi provázané s přístupem k člověku a nadějí, kterou se snaží objevovat v mladých lidech.

6. Shrnutí výsledků

Cílem praktické části bakalářské práce bylo zmapovat zkušenosti pracovníků pomáhající profese, kteří podporují mladé dospělé v procesu osamostatnění se při odchodu z ústavní výchovy. V předchozí kapitole byla provedena analýza rozhovorů s pěti pracovníky pomáhajících profesí, kteří mají zkušenost s podporou mladých dospělých.

Z dílčích cílů výzkumného šetření byly odvozeny tazatelské otázky pro informanty a ve fázi interpretace rozhovorů vznikly čtyři kategorie, které mě nejvíce zajímaly: kategorie *Charakteristika zařízení pracovníků a navázání kontaktu s klienty,* kategorie *Navázání vztahu,* kategorie *Potřeby adolescentů,* kategorie *Angažovanost pracovníků na vyšší úrovni.*

Shrnutí výsledků budu směřovat k odpovědi na cíl výzkumného šetření a zároveň porovnání odpovědí informantů z organizací Centrum J. J. Pestalozzi a Centrum Don Bosco, ve kterých šetření probíhalo.

Výsledky výzkumného šetření v kategorii *Charakteristika zařízení pracovníků a navázání kontaktu s klienty* říkají, že hlavním zdrojem navázání spolupráce s klienty jsou již rozpracované vztahy se zařízeními ústavní výchovy, které jim doporučí možné budoucí klienty. V případě Centra J. J. Pestalozzi, které sídlí v Chrudimi jsem zjistila, že zařízení dojíždí za klienty do různých krajů v České republice, protože jejich klienti často mění ústavy. Centrum Don Bosco, které sídlí v Pardubicích, nabízí služby klientům, kteří jsou umístěni v ústavech po Pardubickém a Královehradeckém kraji.

Zaznamenala jsem, že průběh prvního setkání informanti popisují velmi podobně. Důležité je dodržet všechny formální náležitosti, vzájemně se poznat a ověřit zda jedinec spadá do cílové skupiny. Z hlediska nejvhodnější životní fáze klienta pro navázání spolupráce se liší odpovědi informantů obou organizací. Zatímco pracovníci Centra J. J. Pestalozzi, jejichž cílová skupina je pro klienty od 6 let, se shodují na tom, že nejvhodnější je navázat spolupráci s dětmi co nejdříve. Pracovníci Centra Don Bosco, jejichž cílová skupina je pro klienty od 14 let, říkají, že ideální věk pro navázání spolupráce je okolo 15 let věku, minimálně 2 roky před odchodem z ústavní výchovy.

Výsledky kategorie *Navázání vztahu* ukazují, že všichni informanti považují důvěru ve vztahu s klienty jako naprosto klíčovou. Shodují se na tom, že pro navázání vztahu je důležité být autentický, nabízet klientům bezpečný prostor, spolupracovat dlouhodobě, překonávat s klientem jeho krize a být trpělivý a tolerantní. Zároveň z rozhovorů vyplývá, že pro navázání vztahu je důležitý individuální přístup ke každému klientovi.

V následující kategorii *Potřeby adolescentů* byly odpovědi informantů obsáhlé, a proto ji dále dělím na oblasti: osobní témata, původní rodina, finance, zaměstnání a bydlení. Informanti z organizace Centrum J. J. Pestalozzi ve svých odpovědí navíc zmiňují dopady koronaviru na potřeby dětí z ústavní výchovy. Říkají, že dříve s klienty řešili převážně praktická témata a dnes jsou jejich témata mnohem více osobnější.

Respondenti z obou organizací často uváděli potřebu dospívajících klientů zpracovat traumata z minulosti, aby mohli fungovat jako normální lidí smíření se svoji minulostí. Dále považuji za důležité zmínit potřebu podpory sebedůvěry klientů, která je často z různých důvodů narušena a ovlivňuje je v běžném fungování. V oblasti mezilidských vztahů se všichni respondenti shodují na tom, že je důležité, aby měli okolo sebe mladí dospělí, když odcházejí z ústavní výchovy, kvalitní síť vztahů, o které se může opřít, což souvisí s podporou v oblasti trávení volného času.

Zajímavé zjištění v oblasti zaměstnání bylo, že mladí dospělí mají často problém se zařazením do pracovního procesu a udržením se v něm. Informant 4 z Centra Don Bosco vnímá častou somatizaci klientů, kteří jsou zařazeni do pracovního procesu a pozoruje skutečnost, že některým klientům více vyhovuje být na úřadu práce, aby se o ně staral stát nadále.

Pro oblast bydlení je pro informanty důležité, aby klienti při odchodu ze zařízení měli informace o možnostech bydlení. Uvádí, že nejčastější formy bydlení jsou: domy na půli cesty, azylové domy, spolubydlení. Z rozhovorů vyplývá, že nabídka bydlení je dobrá, ale dostupnost bydlení pro mladé dospělé při odchodu ze zařízeních je z finančních důvodů velmi limitovaná a nedostačující. Pracovníci Centra J. J. Pestalozzi uvádí, že k jejich organizaci patří Dům na půli cesty v Havlíčkově Brodě, kam často jejich klienti míří. Organizace Centrum Don Bosco zase nabízí k pronájmu svým klientům 3 byty v Pardubicích. Zde je patrné, že obě organizace se snaží nějakým způsobem reagovat na krizi bydlení a podporovat své klienty.

Šetření dále ukazuje, že významným tématem pro mladé dospělé, kteří strávili část života v ústavní výchově, je jejich původní rodina. Informant 4 vysvětluje, že je nejlepší, když mají děti zachované kontakty s původní rodinou a vědí, jak to doma funguje, aby si mohli udělat sami obraz. Na to navazuje Informant 3, který hovoří o tzv. transgeneračním přenosu a potřebě intenzivní spolupráce s klienty, aby nedocházelo ke kopírování vzorců chování rodiny. V rámci odcházení z ústavní výchovy jsem zaznamenala zkušenosti s tím, že původní rodiny mají často na klientech pouze finanční zájem. Informanti cítí potřebu chránit mladé dospělé před finančním zneužitím od jejich původních rodin.

Z hlediska finanční gramotnosti pracovníci z Centra J. J. Pestalozzi vnímají velký pokrok dobrovolníků z různých organizací, kteří poskytují podporu v oblasti finanční gramotnosti. Pracovníci Centra Don Bosco si uvědomují, že v zařízeních ústavní výchovy děti nebyly přímo zapojený do procesu hospodaření s financemi a v samostatném životě poté trvá dlouho než si uvědomí, že za nimi nikdo nestojí. Zatímco pracovník ze zařízení Centrum J. J. Pestalozzi říká, že mnoho klientů je zadlužených, tak pracovník z Centra Don Bosco říká, že jich moc není a vyzdvihuje zaopatřovací příspěvek, který vnímá jako velmi dobrý nástroj ze strany státu pro mladé dospělé.

Zjištění v kategorii *Angažovanost pracovníků na vyšší úrovni* říkají, že pracovníci v obou organizacích cítí potřebu osvěty široké veřejnosti o problematice mladých dospělých, kteří odcházejí z ústavní výchovy. Obě organizace jsou zapojeny do platformy Do dospělosti, což je průvodce pro osoby, které připravují děti na odchod z ústavní výchovy. Organizace Centrum J. J. Pestalozzi vytvořila metodiku pro nástroj síťová setkání, který slouží ke spolupráci s klienty a jejich širšímu okolí.

Zajímavé zjištění bylo, když informanti odpovídali, jaké vnímají nedostatky v nastavení systému pro mladé dospělé. Témata se týkala propustnosti dětí systémem ústavní výchovy, kvality osobností vychovatelů, nedostatečné přípravy dětí na praktický život a informovanosti o finančních možnostech podpory. Na závěr se pracovníci organizací shodují, když uvádí, že by mělo být nejen více organizací, které podporují mladé dospělé se zkušeností v náhradní péči, ale také by měly být více finančně podporované.

Závěr

Bakalářská práce přiblížila problematiku ústavní výchovy a konkrétně procesu osamostatnění se, čehož bylo dosaženo v teoretické části práce, kde jsem čerpala informace převážně z odborné literatury a zákonů České republiky. V praktické části jsem stanovila cíl: *Zmapovat zkušenosti pracovníků pomáhající profese, kteří podporují mladé dospělé v procesu osamostatnění se při odchodu z ústavní výchovy*. Myslím si, že se mi podařilo dostatečně naplnit stanovený cíl, čemuž odpovídají informace v kapitole 4.7 Interpretace výsledků, kde popisuji zkušenosti informantů, kteří pracují jako pomáhající pracovníci s mladými dospělými, kteří se osamostatňují. Vnímám, že praktická část práce je poměrně obsáhlá, a to z důvodu, že každý informant měl trochu jiné zkušenosti s cílovou skupinou. Všechna sdělení, která jsem uvedla, považuji za přínosná k tématu a vypovídající o tom, že podpora mladých dospělých při odchodu z ústavní výchovy vyžaduje individuální přístup dle potřeb mladého člověka.

Polostrukturované rozhovory a následné využití techniky kódování považuji za vhodně zvolenou výzkumnou strategii. Protože jsem kladla informantům otevřené otázky, měla jsem možnost zjistit, jak informanti nahlíží na problematiku a hlouběji porozumět tématu. Domnívám se, že informace, které jsem od informantů získala, by mohly být vhodným námětem k diskusi na vyšší systémové úrovni. Zejména v poslední kategorii intepretace výsledků, kde jsem zjišťovala, jaké vnímají informanti nedostatky v nastavení systému pro mladé dospělé, si myslím, že vznikly zajímavé podněty.

Musím podotknout, že v porovnání náplně metodického výzkumu s obsahem teoretické částí, je v praktické části mnoho oblastí, kterými jsem se zabývala také v teorii, což poukazuje na fakt, že jsem od začátku práce postupovala nejen systematicky, ale také přesně a dostatečně do hloubky problematiky. Když se zamyslím nad možnými úskalími výzkumného šetření, napadá mě myšlenka, že v rámci praktické části, kde jsem se informantů tázala, jaké vnímají nejdůležitější potřeby klientů, jsem nabídla informantů široký okruh odpovědí, který byl náročný na vyhodnocení. Pro danou kategorii jsem vytvořila tematické okruhy odpovědí, které zajišťují lepší přehlednost.

Přínos této bakalářské práce vnímám pro sebe v prohloubení znalostí v problematice a ujištění se, že bych se chtěla i v budoucnu zabývat cílovou skupinou mladých dospělých se zkušenostmi s náhradní péčí. Dále vnímám přínos této bakalářské

práce pro organizaci Centrum J. J. Pestalozziho a organizaci Centrum Don Bosco, ve kterých jsem rozhovory realizovala, a to z důvodu potenciální vzájemné inspirace pro obě organizace a rozšíření povědomí o existenci organizací mezi širší veřejnost. Pro laickou veřejnost vnímám přínos bakalářské práce v představení problematiky a nabídnutí pohledu zkušených pracovníků, kteří říkají, že je potřeba šířit povědomí o existenci dětí z ústavních zařízení a možnostech pomoci, kterou jim můžeme poskytnout.

Pokud bych měla příležitost na bakalářskou práci navázat, zkoumala bych možnost rozšíření neziskových organizací, které doprovází mladé dospělé z ústavní výchovy, protože z mého výzkumu vyplynulo, že organizace, ve kterých byl realizovaný výzkum, jsou sporadické a dle mého názoru velmi důležité. Zabývala bych se nejprve potenciálním zájmem dětí o tyto služby skrze výzkum v zařízeních ústavní výchovy a následně se zaměřila pokrytí sociálních služeb pro tuto cílovou skupinu se záměrem iniciace rozšíření neziskových organizací podporující děti a mladé dospělé, kteří si prožili část života v ústavní výchově.

Použitá literatura

Tištěná literatura:

BĚHOUNKOVÁ, L. 2012. *Fenomén odchodu do samostatného života dítěte vyrůstajícího v náhradní výchovné péči*. Praha: Togga.

BECHYŇOVÁ, V. KONVIČKOVÁ, M. 2008. *Sanace rodiny*. Praha: Portál.

ERIKSON, E. H. 2002. *Dětství a společnost*. Praha: Argo.

FREUD, S. Přeložil PECHAR J. 2020. *Přednášky k úvodu do psychoanalýzy*. Praha: Portál.

HARTL, P. 2004. *Stručný psychologický slovník*. Praha: Portál.

HENDL, J. 2008. *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace*. 3. vyd. Praha: Portál.

CHÁBOVÁ, K., ŠAFAŘÍK, A. , MERTOVÁ, J. 2022. *Společně po svých: Průvodce pro všechny, kteří ovlivňují životy dospívajících a mladých dospělých vyrůstajících v pobytových zařízeních a podílejí se na jejich osamostatňování.* Praha: Nadační fond Krok domů.

JANSKÝ, P. 2014. *Dítě s problémovým chováním a náhradní výchovná péče ve školských zařízeních pro výkon ústavní a ochranné výchovy.* Hradec Králové: Gaudeamus.

KALENDA, Soňa. 2012. *Doprovázení v pomáhajících profesích*. Praha: Portál.

KOLÁŘ, Z. 2012. *Výkladový slovník z pedagogiky: 583 vybraných hesel*. Praha: Grada.

KOPŘIVA, P. 2008. *Respektovat a být respektován*. 3. vyd. Kroměříž: Spirála.

MACEK, P. 1999. *Adolescence: psychologické a sociální charakteristiky dospívajících*. Praha: Portál.

MATĚJČEK, Z. 2015. *Co děti nejvíc potřebují*. 7. vyd. Praha: Portál.

MATOUŠEK, O., KROFTOVÁ, A. 2003. *Mládež a delikvence: [možné příčiny, struktura, programy prevence kriminality mládeže].* 2. vyd., aktualiz. Praha: Portál.

ORVIN, G. H. 2001. *Dospívání: kniha pro rodiče*. Praha: Grada.

ROGGE, J. U. Přeložil SIROVÁTKOVÁ, A. 2013. *Děti potřebují hranice*. 5. vyd. Praha: Portál.

VÁGNEROVÁ, M., LISÁ, L. 2021. *Vývojová psychologie: dětství a dospívání. Vydání třetí, přepracované a doplněné.* Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum.

WAGNEROVÁ, I. 2008. *Hodnocení a řízení výkonnosti*. Praha: Grada.

Prameny (právní a jiné dokumenty):

Doporučený postup č. 3/2022, Individuální plánování

Sdělení č. 104/1991 Sb. Sdělení federálního ministerstva zahraničních věcí o sjednání Úmluvy o právech dítěte

Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník

Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách

Zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů

Zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře

Zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů.

Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí

Zákon č. 563/2004 Sb., o pedagogických pracovnících a o změně některých zákonů

Internetové zdroje:

Centrum J. J. Pestalozziho, o.p.s. 2023. *Poradenské centrum pro děti a mládež*. [online]. Chrudim. Dostupné z: https://pestalozzi.cz/sluzby/poradenske-centrum-pro-deti-a-mladez/

Centrum J. J. Pestalozziho, o.p.s. 2021. Výroční zpráva 2021. [online]. Chrudim. Dostupné z: https://pestalozzi.cz/wp-content/uploads/2022/06/Vz_2021.pdf

Časopis Sociální práce. 2020. *Sociální pracovník v institucionální výchově dětí a mládeže (DD, DgÚ, DDsŠ, VÚM, SVP)*. Brno. [5. 10. 2020]. Dostupné z: https://socialniprace.cz/profesiogramy/socialni-pracovnik-v-institucionalni-vychove-deti-a-mladeze-dd-dgu-ddss-vum-svp/

KAČENA. 2018. *Kdo je psycholog, psychoterapeut, terapeut a kouč? – Škola psychologie. Škola psychologie – kurzy pro veřejnost a přípravné kurzy na VŠ* [online]. Praha. [9.11.2018]. Dostupné z: https://skolapsychologie.cz/kdo-je-psycholog-psychoterapeut-terapeut-a-kouc/

MPSV. 2022. *Doporučený postup č. 3/2022, Individuální plánování* [online]. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí. [1. 2. 2022]. Dostupné z: https://www.mpsv.cz/documents/20142/1060378/2_DP_Individu%C3%A1ln%C3%AD_pl%C3%A1nov%C3%A1n%C3%AD_3_2022.pdf/4cb2cccc-cabb-34be-a2ab-7418cd3d3d43

NSP.CZ. 2017. *Národní soustava povolání. Vychovatel školského zařízení pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy*. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí [online]. Dostupné z: https://nsp.cz/jednotka-prace/vychovatel-skolskeho-zari

Salesiánský klub mládeže, z. s. Centrum Don Bosco. 2021. *Sociální rehabilitace. Doprovázení.* [online]. Pardubice. Dostupné z: https://dozivota.cz/programy/socialni-rehabilitace-doprovazeni

Salesiánský klub mládeže, z. s. Centrum Don Bosco. 2021. *Výroční zpráva 2021* [online]. Pardubice. Dostupné z: https://dozivota.cz/sites/default/files/content/Vyrocni%20zpravy/cdb_vyrocni_zprava_2021.pdf

PULGRETOVÁ, T. 2019. *Ústavní péče v ČR [online].* MYLAW s.r.o. *[30. 5. 2019*]. Dostupné z: *https://mylaw.cz/clanek/ustavni-pece-v-cr-700*

WINNETTE. 2020. *Attachment, poruchy attachmentu, diagnostika a terapie s otazníky* [online]. Praha: Natama. Dostupné z: https://www.natama.cz /userfiles/page/ 315/cd26a15d9e36b515a3c00e6892a058b1.pdf

MPSV. 2022. *Zaopatřovací příspěvek opakující se*. Úřad práce ČR [online]. Praha: MPSV. [1. 1. 2022]. Dostupné z: https://www.uradprace.cz/zaopatrovaci-prispevek-opakujici-se

MPSV. 2017. *První střípky ze síťování, aneb, Pomoc ohroženým dětem a jejich rodinám z pohledu síťování.* Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí. Dostupné z: https://www.mpsv.cz/documents/20142/577460/Brozura_Sitovani_final_k_rozesilani.pdf/248a05a2-0bc6-6906-46ea-c5633f8d10a3

Seznam příloh

Příloha č. 1: Přepsaný rozhovor s Informantem 3

Přílohy

Příloha č. 1: **Přepsaný rozhovor s Informantem 3**

Já: Já se zabývám v bakalářce podporou mladých dospělých při odchodu z ústavní výchovy a cílem rozhovoru bude zmapovat vaše zkušenosti s mladými dospělými. Nejprve bych se zeptala, na jaké pozici jste v zařízení?

Informant 3: Sociální pracovnice.

Já: A jak dlouho?

Informant 3: Už to budou dva roky.

Já: Jakým způsobem navozujete spolupráci s možným budoucím klientem?

Informant 3: Je to o tom, že buď nás někdo osloví z OSPODU nebo jezdíme do těch zařízeních. Nejčastěji je to tak, že jezdíme do zařízení, kde se představíme dětem, které tam jsou od určitého období nově, nebo nám je přímo doporučí pracovníci zařízení.

Já: V jaké životní fázi si myslíte, že je je nejvhodnější navázat spolupráci?

Informant 3: Myslím si, že v čím dřívějším věku, tím lepší. Protože si ho člověk předpřipravuje na další spolupráci. Vidím to, protože nejsem ve službě tak dlouho, jako kolegové a je hrozně hezké pozorovat ty děti, které s nimi pracují už vlastně dlouhodobě, tak kam se vlastně posunuli. Že tam je ten vývoj neskutečný. Já mám většinou děti, které jsou mladší, měla jsem je třeba od 7-8 let a teď už jsou taky někde trochu jinde. Samozřejmě, když se bavíme o mladším školním věku, není to tam tak hluboké o té tématice, pak je to většinou ta příprava.

Já: A jak se většinou pohybují věkově u vás?

Informant 3: V současné době máme zajištěné téměř všechny věkové kategorie. Těch starších není moc. Do těch 18-20 let. Nejvíce 12-13 až 16.

Já: Mohla byste mi popsat, jak probíhá první setkání s klientem, který má zájem o službu?

Informant 3: Tak abychom se vzájemně poznali, takže vlastně já zjišťuji jak se do zařízení dostal, nějaké životní události od začátku až doposud. Protože tam je důležité zjistit. Ne každý se rozpovídá o tom důvodu hned na začátku. Ale prostě vědět, co má

to dítě za sebou a na základě toho i já jako sociální pracovnice potom vyhodnocuji jestli ta další spolupráce bude na mě nebo ne. Protože ve chvíli, kdy tam jsou týrání, zneužívání, tak je to spíš tematika pro terapeuta. Tím, že si ty děti občas předáváme samozřejmě s jejich souhlasem, tak třeba jsme měla holčinu a rovnou ji „předala" kolegyni a ta s ní začala pracovat terapeuticky.

Já: Jaký význam má navázání důvěry mezi vámi a klientem? A proč si myslíte, že je to důležité?

Informant 3: Bez důvěry by to nešlo. Já si myslím, že je to základ všeho, bez toho se člověk nehne.

Já: A jakým způsobem se jí snažíte navázat?

Informant 3: Hodně dělá to, že zabezpečujeme bezpečný prostor a to pravidlo, že to co tady padne, tak fakt zůstává mezi námi a není to jako v ústavech, kdy někdo řekne, že vychovatelka je …., tak já nepůjdu za tou vychovatelkou a neřeknu jí to. S tím dítětem fakt otevřeně mluvím o tom. Pokud je z jeho strany něco, co by chtěl říct a on se bojí, tak jdeme společně. Když pořádáme síťová setkání, tak dítě ví o čem se tam bavíme, je přítomen, ví co se s informacemi děje a neděje. Vědí, že si píšu zápisky atd. Snažím se k nim být férová.

Já: Jaké vnímáte nejdůležitější potřeby mladých dospělých, kteří odcházejí z ústavní výchovy? Můžete to rozdělit jak to vnímáte vy a jak oni.

Informant 3: Já mám pocit, že by potřebovali prohlubovat vědomosti, co se týče finanční gramotnosti, aby měli přehled co co stojí. Oni nechtějí chodit do DPC, nejraději by šli do vlastního bydlení. Tak už jen ta představa, co všechno obnáší vlastní bydlení, kolik je kauce, jak se v dnešní době pohybují nájmy. Ale ta finanční gramotnost není u každého, myslím si, že je to částečně naše potřeba jim to předat. A pak celkově takový přehled, aby měli. Pracovní smlouvy, aby nepracovali na černo a veškeré úřady a papírování. A většinou až když odcházejí, tak je ta potřeba veliká. Když vědí, že se to blíží a že to nastane, tak teď potřebují.

Já jsem přišla do zařízení vlastně až když byl rozjetý covid, takže si myslím, že u nich je to hodně o nich samotných a o vztazích, které mají s rodinou, takže nějaká ta potřeba, aby to doma bylo v pohodě, aby to fungovalo. Takže tohle si myslím za ně.

Já: A jak si myslíte, že ovlivňuje původní rodinná situace klienta v tomto procesu?

Informant 3: Strašně moc. Já si myslím, že i přes to že občas rodiče dělali to co dělali a dějí, tak mají pořád v životě toho jednotlivce obrovský význam. Je to matka a přes to vlak nejede. Takových jedinců, co se vymaní ze vzorce té rodiny, je hrozně málo. I v těch ústavních zařízeních mají přehled něčeho, my jim také ukazujeme jak se dá fungovat, ale stejně je většinou ta rodina ovlivní natolik, že je stáhne. A ve finále na tom jsou úplně stejně jako celá ta rodina.

Já: A jak s tim teda pracovat?

Informant 3: Když to dítě chce, tak to jde. Je to o té intenzivní spolupráci.

Já: Dobře, děkuji. A ještě mě napadá, v rámci toho bydlení, je asi spousta dospívajících, kteří se chtějí vrátit domů, žejo. Tak jak s nimi pracovat, protože vy asi kolikrát víte, že to není úplně ideální varianta.

Informant 3: Tak já s nimi o tom mluvím. Jenže pro ně je to furt domov a oni tam prostě chtějí, i přes to, že vědí, že to není dobré. Oni se velmi často spílá a doma jsou a pak se na vlastní žádost do zařízení vrací zpátky. Tady u toho je důležitý se nebát a fakt natvrdo s nima o tom mluvit, že když ten táta pije a fetuje, tak to není úplně dobré prostředí, kam by ses měl vracet. Říkám jim: Nikdy nebudeš fungovat tak dobře, když tam to zázemí nebude. Kde budete bydlet. Kde budete shánět peníze? Protože tebe ještě nikde nezaměstnají…

Já: Jaké nejčastější varianty bydlení hledáte a jak na tom ta oblast bydlení je pro dospívající, kteří odchází z ústavní výchovy?

Informant 3: Já jsem to ještě prakticky úplně neaplikovala tolik. Moji klienti jsou celkově mladší. Ale tak ty DPC, ty jsou takový.. I přesto, že jim se to strašně nelíbí, je to něco, kde se musejí dodržovat pravidla a oni chtějí svobodu. Aby dosáhli na nájem a splatili kauci, tak je většinou nereálně. Spousta z nich už mají nějaké dluhy. Maximálně nějaké spolubydlení. Líbí se mi dětské domovy, které mají potom byty, garsonky, do kterých ti, kteří mají zájem pak můžou jít. Ono těch možností z mého pohledu kam jít moc nemají no. Často mě napadá, že mají sehnané pracovní místo i s bydlením, je to reálná varianta.

Já: Vy jste říkala, že je pro vás úplné gró té spolupráce ta důvěra a navázání vztahu, tak jak podporujete klienty v bezpečném fungování ve vztazích. Asi ne s každým mají navázané ty vztahy jako s vámi.

Informant 3: Oni to mají s tou důvěrou složité. Někteří to mají tak, že důvěřují všem za každou cenu, protože to potřebují, někomu věřit. Tak tam se bavíme o tom, že to není úplně fajn. Pak máme děti, které to mají hodně obtížné s tím, aby k někomu navázali důvěru. Takže tam pracujeme na tom, aby volili správného člověka, aby nešlápli vedle. Je to individuální. U holek je to hodně o tom, že nejsou úplně milované a přijímané, že tam není ta mateřská láska, tak pak je pro ně každý partner životní a největší láska. Je to každý týden jiný partner třeba. Těžko bych hledala podobnou linku.

Já: Vnímáte nějaké nedostatky na úrovni systému pro mladé dospělé?

Informant 3: Možná v poslední době pozoruji fungování v těch obrovských zařízeních, kde jsou všechny děti pod tou jednou střechou, že to není úplně fajn. Když vezmu samostatnost v rámci přípravy jídla, nákupů, pro holky hygienické potřeby, že většinou jen natáhnou ruku a dostanou. Že tam není takové to, já jsem si nenakoupila, tak nebude jídlo, dost jim to chybí, jsou zvyklí dostat. Ty děti, co fungují po bytech, tak ten model je lepší, bydlí ve skupinkách a už fungují úplně jinak. To je za mě vidět. A možná celkově potom jako pracovníci nejsou vždy značka ideál, že i u těch osobností těch vychovatelů, by se na to mělo koukat. Ve spoustě zařízení je spousta žen, myslím si, že by bylo fajn tak mít více chlapů, aby měli především kluci nějaký vzor a ne jen teta sem a teta tam. Hodně je to na nich pracovnících, na tom živým organismu toho, jak to funguje. Už jen od vedení, jak si podávají informace. Tak to podle mě teče, prolíná, nebo naopak se některé informace nepodávají. Ta atmoška je hrozně poznat na těch dětech.

Já: Snažíte se působit v této problematice působit na vyšší úrovni?

Informant 3: Já sama úplně ne. V týmu o tom mluvíme, jsme zapojení v té platformě, ale to vám určitě říkal kolega.

Já: Je ještě něco, co byste chtěla k tomuto tématu dodat?

Informant 3: Ze svého pohledu bych řekla, že jsme tu hodně prozřela, nevěděla jsem, že třeba pokud budeme mluvit o těch osudech, věděla jsem, že se ty osudy dějou, ale nevěděla jsem, že až v takové míře. A že jich je tak moc a že je ve finále spousta dětí, které když odcházejí ze zařízení, tak nemají kam jít, nemají s o co opřít, mají spoustu dluhů. Mají za sebou strašně náročné osudy. Každé dítě. Film má většinou jednu, dvě zápletky, ale děti mají těch zápletem třeba 5-6, že fakt je to neskutečné. Ty osudy jsou jedna velká dráha.

Já: No..Je těch dětí hrozně moc.

Informant 3: Ano a o spoustě se ani neví a přijde se na to až hrozně pozdě. Když si vezmu, tak ty zařízení jsou z velký části fakt plný. A celkově ještě psychiatrická péče, spoustu dětí je medikovaných, což jsem taky neměla tušení. Teď bych řekla, že 50% klientů je medikovaných. To je hrozně moc. A velká část klientů je teď medikovaných a prý nebyli (říkali kolegové).

Já: Ono asi i tím kovidem, že stouply psychické problémy celkově.

Informant 3: A v tom covidu oni byli zavření pod jednou střechou a nemohli vůbec nikam. V červnu vnímám, že na víkendovkách je to víc pohodový a člověk vnímá, že jsou už v té ponorce. V září to dostává úplně jiný náboj.

Zdroj: Hlasový záznam realizovaného rozhovoru s pracovníkem Organizace Centrum J. J. Pestalozziho dne 16. 1. 2023 v Chrudimi